

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra biologie

## **BAKALÁŘSKÁ PRÁCE**

Michaela Černá

### **Environmentální výchova na základních školách speciálních v Královéhradeckém kraji**

Olomouc 2013

vedoucí práce: Mgr. Monika Morris, Ph.D.

„Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a použila jen  
prameny uvedené v seznamu zdrojů.“

V Olomouci dne 17.6.2013

.....

Podpis

Děkuji všem osloveným pedagogům za ochotu a čas, který mi věnovali. Dále Silvii Vackové ze SEV SEVER za cenné informace. Děkuji i Mgr. Monice Morris, Ph.D., přestože jsem s ní práci téměř nekonzultovala.

## Obsah

|                                                                                     |    |
|-------------------------------------------------------------------------------------|----|
| ÚVOD .....                                                                          | 5  |
| CÍLE PRÁCE .....                                                                    | 6  |
| METODIKA A POSTUP PRÁCE .....                                                       | 7  |
| TEORETICKÁ ČÁST .....                                                               | 8  |
| 1 Environmentální výchova.....                                                      | 8  |
| 1.1 Smysl environmentální výchovy .....                                             | 8  |
| 1.2 Vývoj environmentální výchovy na našem území .....                              | 9  |
| 1.3 Dokumenty vymezující současnou podobu EVVO v České republice .....              | 12 |
| 1.4 Environmentální výchova jako průřezové téma na základní škole .....             | 14 |
| 1.4.1 Školní koordinátor EVVO .....                                                 | 15 |
| 1.4.2 Didaktika environmentální výchovy .....                                       | 16 |
| 2 Vzdělávání žáků s mentálním postižením na základní škole speciální.....           | 21 |
| 2.1 Charakteristika pojmu mentální retardace (mentální postižení) .....             | 21 |
| 2.1.1 Etiologie mentální retardace .....                                            | 21 |
| 2.1.2 Klasifikace mentální retardace.....                                           | 22 |
| 2.3 Základní vzdělávání osob s mentální retardací v současnosti.....                | 24 |
| 2.4 Základní škola speciální.....                                                   | 25 |
| 2.4.1 Environmentální výchova jako průřezové téma na základní škole speciální ..... | 28 |
| 3 Environmentální výchova v Královéhradeckém kraji .....                            | 29 |
| 3.1 Stručná charakteristika Královéhradeckého kraje .....                           | 29 |
| 3.2 Environmentální výchova, vzdělávání a osvěta v Královéhradeckém kraji .....     | 29 |
| 3.2.1 Subjekty zajišťující v Královéhradeckém kraji EVVO.....                       | 31 |
| PRAKTICKÁ ČÁST.....                                                                 | 34 |
| 4 Výzkumné šetření na základních školách speciálních v Královéhradeckém kraji ..... | 34 |
| 4.1 Cíle a metodika.....                                                            | 34 |
| 4.2 Postup a průběh šetření .....                                                   | 34 |
| 4.3 Výsledky šetření .....                                                          | 37 |
| 4.4 Shrnutí poznatků z šetření.....                                                 | 47 |
| ZÁVĚR .....                                                                         | 50 |
| Seznam použitých zdrojů .....                                                       | 51 |
| Seznam zkratk.....                                                                  | 57 |

## ÚVOD

V současné době, kdy činnost člověka stále ve větším rozsahu negativním způsobem ovlivňuje stav životního prostředí, stala se nutnost environmentální výchovy (dále EV) již neoddiskutovatelnou. Ještě před necelými deseti lety byla environmentální (ekologická) výchova doménou nestátních neziskových organizací, ale s kurikulární reformou, kterou předznamenovalo vydání Národního programu rozvoje vzdělávání v České republice (tzv. Bílé knihy) a upevnilo vydání nového školského zákona (zákona č. 561/2004 Sb. ), se EV stala jako jedno z průřezových témat nedílnou součástí výuky na gymnáziích a základních školách. Nejinak tomu je i na základních školách určených pro žáky s určitým typem či stupněm postižení. Pro jedince s mentálním postižením jsou zřizovány základní školy praktické a základní školy speciální. Pokud intelektové schopnosti žáků nestačí požadavkům běžné ZŠ ani ZŠ praktické, jsou zpravidla vzdělávání v základních školách speciálních (dále ZŠS), které jsou určeny dětem a mládeži se středně těžkou, těžkou až hlubokou mentální retardací. Tyto dvě školy jsou však často spojeny a jejich společný název tedy nemusí vypovídat o tom, pro jaké žáky jsou určeny. ZŠS může být součástí i školy, která má všeobecný název základní škola nebo praktická škola. S ohledem na možnosti vzdělávání je v této škole kladen důraz především na výchovu, která bude žáky pozitivně formovat. Již podle Kysučana (1990), který se zabývá vzděláváním žáků s mentálním postižením, *by citové vazby k přírodě, k lidem, k věcem či umění měly být pěstovány průběžně a nejrůznějšími formami* (KYSUČAN, 1990).

Otázka, jak realizovat EV na základní škole speciální však dosud nebyla zcela zodpovězena. V Rámcovém vzdělávacím plánu (dále RVP) pro obor vzdělání základní škola speciální (dále RVP ZŠS) je průřezové téma EV charakterizováno téměř totožně s RVP pro základní vzdělávání. Neexistuje ani metodický dokument, který by konkretizoval cíle, obsah a prostředky EV žáků s těžším stupněm mentálního postižení (dále MP). A nakonec, na ZŠS nemusí být realizována všechna průřezová témata. Podle RVP ZŠS stačí, když se škola ve výuce žáku se středně těžkou mentální retardací zaměří alespoň na tři.

Tento stav mě proto přivedl k otázce, jakým způsobem (a zda vůbec) je environmentální výchova na základních školách speciálních realizována. Jako oblast šetření jsem si vybrala Královéhradecký kraj. Empirickému sběru dat předchází zpracování teoretických poznatků mající souvislost s environmentální výchovou, vzděláváním žáků s mentální retardací a současnou situací v environmentální výchově, vzdělávání a osvětě (dále EVVO) vybraného regionu.

## CÍLE PRÁCE

Cílem této práce je především podání informací o způsobu realizace environmentální výchovy na vybraných základních školách speciálních v Královéhradeckém kraji. Uvedený cíl odpovídá praktické části práce a navazuje na cíle teoretické části, kterými by měla být ucelená orientace v tématech dané problematiky.

Pro přehlednost jsou cíle rozděleny do dílčích oblastí:

|                |
|----------------|
| Dílčí oblast 1 |
|----------------|

|                                                           |
|-----------------------------------------------------------|
| Charakteristika environmentální výchovy v České republice |
|-----------------------------------------------------------|

Tato část si klade za cíl popsat historický vývoj a současný stav environmentální výchovy na území České republiky. Důraz je kladen především na realizaci EV ve vztahu k platným školním dokumentům a možnostem jejího uskutečňování prostřednictvím environmentálně zaměřených celostátních projektů.

|                |
|----------------|
| Dílčí oblast 2 |
|----------------|

|                                                                                  |
|----------------------------------------------------------------------------------|
| Specifikování vzdělávání žáků s mentálním postižením na základní škole speciální |
|----------------------------------------------------------------------------------|

Pro pochopení problematiky vzdělávání na ZŠS je třeba uvést specifika žáků, kteří tuto školu navštěvují a shrnout současný stav jejich vzdělávání.

|                |
|----------------|
| Dílčí oblast 3 |
|----------------|

|                                                                                       |
|---------------------------------------------------------------------------------------|
| Vymezení pojmu Královéhradecký kraj a realizace environmentální výchovy na jeho území |
|---------------------------------------------------------------------------------------|

Pro potřeby teoretického rámce této práce, je poslední kapitolou před praktickou částí charakterizován kraj, ve kterém bude průzkum prováděn. Součástí této části je i popis zajištění EVVO v Královéhradeckém kraji.

Dílčí oblast 4

Šetření zaměřené na realizaci environmentální výchovy ve vybraných základních školách speciálních v Královéhradeckém kraji

Cílem poslední části práce je získání co nejkomplexnějších informací o způsobu a podmínkách realizace environmentální výchovy na konkrétních základních školách speciálních v Královéhradeckém kraji.

## **METODIKA A POSTUP PRÁCE**

Podkladem a hlavní metodou pro teoretickou část práce je zpracování **rešerše** z tištěných a elektronických zdrojů. Podle charakteru kapitol je čerpáno především z publikací zaměřených na environmentální výchovu a vzdělávání žáků s mentálním postižením. Citovaná literatura mající souvislost s EV pochází většinou z nabídky knihovny Sluňákova, Centra ekologických aktivit města Olomouce. Speciálněpedagogická a ostatní literatura byla čerpána z Vědecké knihovny v Olomouci, knihovny Univerzity Palackého v Olomouci a v neposlední řadě také z publikací přístupných v elektronické podobě na internetu. Internet je zdrojem pro získání materiálů, kterými jsou především platné zákony a dokumenty (Státní program EVVO v ČR a jeho současný Akční plán, Metodický pokyn MŠMT k zajištění EVVO, RVP ZŠS apod.). Dále jsou z internetu čerpány informace o ZŠS v Královéhradeckém kraji, o nestátních neziskových organizacích, jež se EV věnují, a o podrobnostech týkajících daného kraje.

Praktická část práce je zaměřena na zjištění stavu environmentální výchovy ve vybraných základních školách speciálních v Královéhradeckém kraji. V rámci tohoto šetření je veden semistrukturovaný rozhovor s pedagogickým pracovníkem majícím přehled o oblasti realizace environmentální výchovy na dané škole. Šetření má prvky kvalitativního průzkumu, jehož prostřednictvím lze dosáhnout hlubšího porozumění vybraného případu (HENDL, 2006).

# TEORETICKÁ ČÁST

## 1 Environmentální výchova

Environmentální výchova je zkrácené vyjádření pojmu environmentální výchova, vzdělávání a osvěta, který vychází z anglického environmental education. Slovo environmental v překladu znamená životní prostředí a výraz education je v češtině chápáno široce jako vzdělání, výchova a osvěta, která se týká lidí všech věkových kategorií. Přesněji, vzděláním je v pojmu EVVO myšleno ovlivňování racionální stránky osobnosti a osvěta označuje předávání informací především dospělým. (METODICKÝ POKYN, 2008) Podle §16 zákona č. 17/1992 Sb., o životním prostředí se *tato výchova, osvěta a vzdělávání provádějí tak, aby vedly k myšlení a jednání, které je v souladu s principem trvale udržitelného rozvoje, k vědomí odpovědnosti za udržení kvality životního prostředí a jeho jednotlivých složek a k úctě k životu ve všech jeho formách* (Zákon č. 17/1992 Sb., o životním prostředí). Pojem EV se v současnosti významově překrývá s termíny ekologická výchova a vzdělávání pro udržitelný rozvoj. EVVO má být preventivním nástrojem ochrany životního prostředí a prostředkem k naplnění myšlenky trvale udržitelného rozvoje. V oblasti vedení dětí a mládeže se realizuje ve formálním a neformálním vzdělávání (METODICKÝ POKYN, 2008).

### 1.1 Smysl environmentální výchovy

Environmentální výchova, vzdělávání a osvěta by měla vést k tomu, aby si lidé uvědomili svoji spoluzodpovědnost za současný i budoucí stav životního prostředí. Toto uvědomění se ale člověku nedá vštípit pouhým působením na jeho intelekt prostřednictvím předávání informací o životním prostředí a jeho problémech. Důležité je naučit ho vnímat etický i estetický rozměr vztahu k přírodě i lidské společnosti (HORKÁ, 2005). Proto je kladen důraz na termín výchova, která by měla být vedena tak, aby působila na city a vůli (METODICKÝ POKYN, 2008). EV by tak v nejlepším případě měla u člověka probudit úctu a senzitivitu ve vztahu k přírodě, díky níž přijme za své ekologicky příznivé hodnotové orientace projevující se důrazem na dobrovolnou skromnost, duchovní a nekonzumní kvality života (MÁCHAL, 2007).

Podle první mezivládní konference o environmentální výchově konané v roce 1977 ve Tbilisi je cílem EV: *1. posílit vědomí a porozumění ekonomické, sociální a ekologické provázanosti v městských a venkovských oblastech; 2. poskytnout každému příležitost dosáhnout znalostí, hodnot, názorů, odpovědnosti a dovedností k ochraně a zlepšování životního prostředí; 3. tvořit nové vzorce chování jednotlivců, skupin i společnosti jako celku vstřícné k životnímu prostředí* (Tbilisi Declaration, 1977 cit. podle ČINČERA, 2007). EVVO je dále především důležitým nástrojem ochrany životního prostředí (BARTOŠ, 2007). Pro shrnutí, významná osobnost ekologické výchovy u nás, Emilie Strejčková použila slova neuropatologa Františka Koukolíka, který v roce 1994 napsal, že „*smyslem i cílem ekologické výchovy je nejvyšší dosažitelný počet normálních osobností, které vědí, co znamená trvale udržitelný rozvoj, a budou chtít, smět a moci v této věci něco udělat*“ (KOUKOLÍK, 1994 cit. podle STREJČKOVÁ, 2005).

## 1.2 Vývoj environmentální výchovy na našem území

Když pomineme dobu dávno minulou, tak se první větší známky zájmu o přírodu a snahu o její ochranu projeví až na přelomu 18. a 19. století. V této době u nás začínala průmyslová revoluce a zrodil se nový filozofický a umělecký směr, romantismus. Díky němu začali být lidé okouzleni přírodou a především obyvatelé měst si oblíbili vycházky do lesů, hor a obdivovali se jednoduché kráse venkova (STIBRAL, 2005). V roce 1838 byly jako první v Evropě na Buquoyském panství v Novohradských horách založeny rezervace Hojná voda a Žofínský prales, které chrání zbytky původního lesa. Ve druhé polovině 19. století se u nás, mj. jako součást obrozeneckých snah, zakládaly přírodovědné (většinou zkrášlovací), vlastivědné a turistické spolky. Na úrovni základního vzdělání (obecné školy) se přírodovědné předměty staly nedílnou součástí učiva (HORKÁ, 2005). Na přelomu 19. a 20. století bylo běžné, že téměř každá obecná škola měla svoji zahradu, která sloužila k praktickému vyučování zahradnických dovedností a především k názorné výuce přírodovědných předmětů. Ze sjezdu učitelů v roce 1920 vyplynul požadavek, aby měli žáci stálou příležitost ke styku s přírodou a okolím, a aby se především výchova v mateřských školách ponejvíce odehrávala prostřednictvím pobytu v přírodě (MORKES, 2005). Koncem 20. let 20. století byl dokonce vysloven návrh, aby byla zavedena ochrana přírody jako samostatný učební předmět (HORKÁ, 2005).

Po 2. světové válce začal vycházet státní věstník *Ochrana přírody* a v 50. letech bylo tzv. konzervátory státní péče o ochranu přírody a krajiny vybudováno několik stanic ochrany

přírody. V roce 1958 vznikl při Společnosti Národního muzea v Praze dobrovolný Sbor ochrany přírody (BARTOŠ, 2007). V této době byla vyhlášena řada chráněných území a v roce 1959 založil Jan Čeřovský prostřednictvím časopisu ABC tzv. Hlídky ochránců přírody, které se staly na další léta oblíbenou ochránářskou aktivitou mladých lidí.

Období normalizace v 70. a 80. letech bylo spojeno s velkým znečišťováním životního prostředí, což sice vedlo k určitým snahám jednotlivců o ochranu přírody, ti však museli být organizováni ve k socialismu loajální skupinám. Počátkem 70. let byl zrušen Junák a Tis, Svaz pro ochranu přírody a krajiny, jehož heslem bylo dnes už známé *poznej a chraň* a do jehož zpravodaje se podařilo vpašovat část knihy Rachael Carson, Mlčící jaro. Roku 1973 byl na oplátku založen Český svaz ochránců přírody, který se stal významnou organizací zabývající se výchovou dětí k ochraně přírody. Vedle sdružování Mladých ochránců přírody věnoval značnou pozornost i přímé péči o přírodu, což mu vydrželo dodnes (MÁCHAL, 1996). Poměrně významným se stal rok 1974, protože byl na popud Socialistického svazu mládeže vyhlášen jako Rok ochrany a tvorby životního prostředí. Tehdy aktivity mladých lidí při ochraně přírody vešly ve známost jako akce Brontosaurus, která má pokračování v Hnutí a Asociaci Brontosaurus i v současnosti. V polovině 70. let se environmentální snahy nepatrně odrazily také ve školství. V tu dobu získaly základní školy materiály pro výuku okruhů, kterými byly přírodní zdroje, zeleň v krajině, člověk a příroda, rostliny a živočichové. (BARTOŠ, 2007).

V západním světě se mezitím odehrála řada konferencí, na kterých byla řešena nutnost přijetí mezinárodního výchovného programu školní i mimoškolní výchovy k péči o životní prostředí. Byl to například seminář IUCN – UNESCO v Carson City v USA, kde byla tato potřeba poprvé formulována. Konference o životním prostředí člověka, která se konala pod záštitou OSN ve Stockholmu v roce 1972, tuto potřebu ještě zdůraznila. Charta o výchově k péči o životní prostředí však byla přijata až o tři roky později na workshopu UNESCO v Bělehradu. A konference o ekologické výchově a vzdělávání, která byla uskutečněna pod záštitou UNEP (program OSN pro životní prostředí, od roku 1972) roku 1977, jen znovu apelovala na důležitost výchovy a vzájemné mezinárodní spolupráce (HORKÁ, 2005). O deset let později se odehrál kongres k ekologické výchově v Moskvě a tam již byli přítomni i zástupci Československa (BARTOŠ, 2007). V první polovině osmdesátých let začala výchovu k péči o životní prostředí propagovat v této oblasti snad nejvýznamnější osobnost, PhDr. et RNDr. Danuše Kvasničková, CSc., která zavedla pojem ekologická výchova a proekologické principy výchovy včlenila v době totality i do oficiálních vysokoškolských skript. V prosazování ekologizace vzdělávání pokračovala i po revoluci. Podílela se na tvorbě

učebnic ekologického přírodopisu a v roce 1995 založila Klub ekologické výchovy, který dodnes sdružuje pedagogické pracovníky zajímající se o ekologickou výchovu (MÁCHAL, 2007).

Po Sametové revoluci (v roce 1991) byla založena Nadace ekologické výchovy EVA, která o dva roky později vytvořila Národní středisko ekologické výchovy (NSEV). Tento projekt podněcoval rozvoj a spravoval vznikající síť středisek ekologické výchovy (s podporou ministerstva životního prostředí a na základě Usnesení vlády ČR 232/1992 o strategii podpory environmentální výchovy pro 90. léta). O tři roky později byl nahrazen Pavučinou, Sdružením středisek ekologické výchovy, která funguje doposud. (MÁCHAL, 2007)

Shrnutí historie výchovy a vztahu člověka k ochraně životního prostředí je specifikováno v jednotlivých etapách. Horká (2005) jich vymezuje pět:

1. Výchova vztahu k přírodě (*nature education*) - 19. stol. až 2. světová válka
2. Výchova k ochraně přírody (*conservation education*) – 40. léta až konec 60. let

Pod tímto pojmem stojí Mezinárodní organizace mladých ochránců přírody (International Youth Federation for Environmental Study and Conservation). Do Československa se myšlenky této výchovy dostaly díky J. Čerovskému a staly se historickým počátkem ekologické výchovy.

3. Výchova k čistému prostředí (*pollution education*) – 70. léta

Vzhledem k narůstajícímu znečištění ŽP se ve školách realizoval program výchovy k čistému a estetickému prostředí.

4. Výchova k péči o životní prostředí (*environmental education*) – pol. 70. let až dosud
- Tato etapa je charakterizována uvědoměním si globálních problémů a následnými snahami řešit je na mezinárodní úrovni. Ekologická výchova se stává samozřejmou nutností ve výchově a vzdělání obyvatel rozvinutých zemí.

5. Výchova pro trvale udržitelný rozvoj (*education for sustainable development*)

- 90. léta až dosud

Poslední etapa by měla popisovat stav po Summitu v Rio de Janeiro, konaném v roce 1992, kdy byla myšlenka trvale udržitelného rozvoje vyslovena poprvé.

(HORKÁ, 2005)

### 1.3 Dokumenty vymezující současnou podobu EVVO v České republice

Současná podoba EVVO na našem území vychází z řady legislativních dokumentů, které byly schváleny po roce 1989. Vedle českých právních norem má na podobu environmentální výchovy částečný vliv i přijetí mezinárodních úmluv: Úmluva o biologické rozmanitosti, Vídeňská úmluva o ochraně ozónové vrstvy a Montrealský protokol o látkách poškozujících ozónovou vrstvu, Basilejská úmluva, Rámcová úmluva o změně klimatu, Ramsarská úmluva, Úmluva o přístupu k informacím, účasti veřejnosti na rozhodování a přístupu k právní ochraně v záležitostech životního prostředí, Úmluva o právech dítěte a především Agenda 21 (kapitola 36: Podpora vzdělávání, veřejného povědomí a odborného školení), která je od roku 1992 programovým dokumentem OSN, na jejímž základě by měly být prostřednictvím místních Agend 21 realizovány kroky vedoucí k trvale udržitelnému rozvoji. (ČERNÁ, 1999)

Mezi legislativní nástroje a jiné dokumenty České republiky, díky nimž je ve vzdělávání a výchově dětí a mládeže realizována EVVO, patří především tyto předpisy:

- Zákon č. 17/1992 Sb., o životním prostředí
- Zákon č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny
- Zákon č. 123/1998 Sb., o právu na informace o životním prostředí
- Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním a vyšším odborném vzdělání (školský zákon)
- Zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnicích
- Vyhláška č. 317/2005 Sb., o dalším vzdělávání pedagogických pracovníků, akreditační komisi a kariérním systému pedagogických pracovníků
- Národní program rozvoje vzdělávání, Bílá kniha, 2001
- Meziresortní dohoda o spolupráci v oblasti EVVO mezi MŽP a MŠMT, 1999
- Státní program EVVO v ČR (Součást implementace směrnice č. 90/313/EHS, o svobodě přístupu k informacím o životním prostředí) – Na jeho podkladě je vydáván Akční plán Státního programu EVVV v ČR (nyní aktuálně na léta 2010 až 2012 s výhledem do roku 2015)
- Metodický pokyn k zajištění EVVO, 2008
- Standard pro další vzdělávání pedagogických pracovníků v EVVO (podle vyhlášky MŠMT č. 317/2005 Sb., o dalším vzdělávání pedagogických pracovníků..)

- Rámcový vzdělávací program (pro mateřské, základní, střední, vyšší odborné vzdělávání a gymnázia), 2007
- Rámcový vzdělávací program pro obor vzdělání základní škola speciální, 2008

Nejvýznamějším obecným dokumentem je **Státní program EVVO v ČR**, ve kterém je rozpracován přístup k EVVO ve všech oblastech občanského života. Je v něm popsána EVVO týkající se nejen dětí, mládeže a pedagogických pracovníků, ale také veřejné správy, podnikové sféry a veřejnosti. Ze sedmé kapitoly vyplývá, že se EVVO musí stát neodělitelnou součástí vzdělání v celém školském systému a zároveň na ni musí být kladen důraz i při volnočasových aktivitách. EVVO je by měla být součástí celoživotního vzdělávání. Podle tohoto dokumentu by se žákům od škol mělo dostat znalostí, díky nimž si osvojí dovedenosti a návyky potřebné pro ochranu životního prostředí a pochopení principů trvale udržitelného rozvoje. Ty by měly být vtiskovány především takovými metodami výuky, které jsou zaměřené na praktickou zkušenost s důrazem na bezprostřední kontakt s přírodou. Mimoto by měl výchovně vzdělávací proces probíhat s akcentem na větší spolupráci s veřejnou správou (obcemi), rodinou, organizacemi zaměřenými na environmentální výchovu a jinými kulturně vzdělávacími zařízeními. Ze Státního programu EVVO dále vyplývá potřeba soustavného zvyšování kvalifikace pedagogických pracovníků v oblasti environmentální výchovy a příprava vlastních učebních pomůcek, metodických námětů a učebních dokumentů. (STÁTNÍ PROGRAM EVVO V ČR, 2001)

**Akční plán Státního programu EVVO v ČR** na léta 2010-2012 s výhledem do roku 2015 v rámci základního a středního vzdělání uvádí aktuální stav (např. existence organizací nabízející ekologické výukové programy, problém s vyhodnocováním environmentální gramotnosti žáků) a stav cílový (např. vytvoření aktivního přístupu škol k realizaci EVVO, instituce školy se snaží co nejvíce zmírnit svůj negativní dopad na ŽP, nabídka služeb nabízená neškolskými subjekty v oblasti EVVO je kvalitní a stabilizovaná). V oblasti dalšího vzdělávání pedagogů je uvedeno, že sice existují programy specializačního vzdělávání pro školní koordinátory EVVO, ale ostatní pedagogové jsou většinou neproškoleni. (AKČNÍ PLÁN STÁTNÍHO PROGRAMU EVVO, 2009)

Environmentální výchova se stala součástí školní výuky díky změnám uskutečněným v oblasti školství s příchodem nového tisíciletí. V roce 2001 byla vydána tzv. Bílá kniha (Národní program rozvoje vzdělávání v České republice), která je závazným dokumentem formulující východiska, záměry a rozvojové programy důležité pro vývoj vzdělávací soustavy (NÁRODNÍ PROGRAM ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ, 2001). Legislativně jsou změny

ukotveny v zákoně č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon). Podstatnou změnou je zavedení **rámcových vzdělávacích programů**, které vymezují rámce vzdělávání a jsou podkladem pro tvorbu **školních vzdělávacích programů** (dále ŠVP). Každá škola vytváří svůj originální ŠVP, podle kterého se na dané instituci vyučuje. Na základních školách jsou na podkladě těchto dokumentů mj. realizována **průřezová témata**, jenž jsou odrazem potřeby zabývat se problémy současné doby. Těmito tématy jsou: Osobnostní a sociální výchova, Výchova demokratického občana, Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech, Mediální výchova, Multikulturní výchova a Environmentální výchova (RVP ZV, 2007). Průřezová témata jsou zaměřena především na rozvoj postojů a hodnot žáka. Mohou být integrována do jednotlivých učebních předmětů, realizována prostřednictvím projektového vyučování nebo se stát součástí samostatného vyučovacího předmětu (PRŮŘEZOVÁ TÉMATA).

Jako klíč k realizaci environmentální výchovy na školách slouží Metodický pokyn MŠMT k zajištění EVVO, ve kterém jsou informace o úkolech školního koordinátora EVVO, doporučených metodách a prostředcích realizace EVVO, o dalším vzdělávání pedagogických pracovníků a o dokumentech, z nichž by měla realizace EVVO vycházet. (METODICKÝ POKYN, 2008)

#### **1.4 Environmentální výchova jako průřezové téma na základní škole**

Tato podkapitola pojednává o možnostech a způsobech realizace EV na běžné základní škole. Není konkretizována pro potřeby EV na základních školách speciálních, protože dosud nebyly zpracovány publikace zabývající se EV žáků se středně těžkým a těžkým MP. Charakteristika tohoto průřezového tématu na ZŠS je uvedena ve druhé kapitole.

Průřezové téma EV je v RVP pro základní vzdělání i v RVP pro obor vzdělání základní škola speciální členěna do tématických okruhů, jenž povedou především k celistvému pochopení problematiky vztahu člověka k životnímu prostředí. Těmito okruhy jsou Ekosystémy (např. les, moře, město, kulturní krajina), Základní podmínky života (voda, vzduch, půda, energie), Lidské aktivity a problémy životního prostředí (zemědělství, doprava, odpady, průmysl, ochrana přírody) a vztah člověka k prostředí (např. naše obec, životní styl, ekologický problém). (RVP ZV, 2007)

Podle metodické podpory pojednávající o očekávaných výstupech EV (2011), existují určitá **klíčová témata**, která jsou zásadní pro rozvíjení environmentálního chování. Témata by

se v průběhu vzdělání měla realizovat všechna a v doporučené návaznosti. Prvním klíčovým tématem je **Senzitivita** (citlivost, vztah a empatie vůči všem složkám ŽP), která by měla být budována především u nejmladších dětí (žáků), protože jen díky ní budou motivováni k pozdějšímu zkoumání a diskuzi o otázkách životního prostředí. Ve škole je toto téma uskutečňováno především v rámci okruhu Vztah člověka k prostředí. Druhým klíčovým tématem jsou **Zákonitosti** (základní znalosti o fungování ŽP), které jsou realizovány pomocí okruhů Ekosystémy a Základní podmínky života. Třetím tématem jsou **Problémy a konflikty**, která se zabývají environmentálními problémy, jenž jsou povětšinou způsobeny lidskou činností. Toto klíčové téma je realizováno prostřednictvím okruhu Vztah člověka k prostředí a Lidské aktivity a problémy ŽP. Čtvrtým tématem jsou **Výzkumné dovednosti a znalosti**, které jsou zaměřeny na rozvíjení schopnosti žáků zkoumat environmentální problémy a vyhodnocovat jejich možná řešení. Uvedené klíčové téma je součástí okruhů Ekosystémy, Základní podmínky života a Lidské aktivity a problémy ŽP. Posledním tématem jsou **Akční strategie**, realizované prostřednictvím okruhu Vztah člověka k prostředí a Lidské aktivity a problémy ŽP. Těmito strategiemi jsou dovednosti a znalosti, které povedou žáka k tomu, aby dokázal přijmout jednání vedoucí v dané situaci k environmentálně nejpříznivějším důsledkům. Napříč všemi klíčovými tématy jsou navíc realizována tzv. propojující témata, která nejsou vázaná na určitou věkovou skupinu. Těmito tématy jsou: Vztah k místu, Přesvědčení o vlastním vlivu, Osobní odpovědnost, Kooperativní dovednosti, Environmentální postoje a hodnoty. (PASTOROVÁ 2011)

#### 1.4.1 Školní koordinátor EVVO

Každá ZŠ má svého stálého školního koordinátora EVVO, který je pro tuto funkci pověřen ředitelem a který by ji měl vykonávat na základě absolvování studia k výkonu specializačních činností v oblasti environmentální výchovy. Toto studium, jehož přímá výuka trvá 250 hodin a je určeno učitelům s magisterským titulem po minimálně dvou letech praxe, obvykle zprostředkovávají některé vysoké školy a větší nestátní neziskové organizace věnující se EVVO (STANDARDY, 2005). Koordinátor je zodpovědný za začlenění EV do školního vzdělávacího programu, poskytuje podporu ostatním pedagogům při zařazování EV do jejich učebních osnov, iniciuje spolupráci se subjekty věnujícími se EV a průběžně si zvyšuje a zkvalitňuje své kompetence potřebné k výkonu koordinátora (METODICKÝ POKYN, 2008).

Školní koordinátor EVVO i ostatní pedagogové, kteří se chtějí nebo i musí zapojit do realizace EV na škole, by měli být tzv. ekopedagogicky kompetentní. Horká (2005) shrnuje tyto kompetence do třech skupin, které odrazují to, jaké má mít učitel teoretické znalosti, co má prakticky umět a jaký má vůbec být. První charakterizuje **obsahovou** stránku ekopedagogických kompetencí. Podle ní by měl mít učitel co nejkomplexnější povědomí o problematice ekologie, ovlivňování životního prostředí lidskou společností, dále o psychologii, pedagogice, estetice i legislativě ve vztahu k ŽP. Další, **dovednostní** stránka, zahrnuje pedagogovu komunikativnost, didaktické a psychodidaktické dovednosti, dovednosti diagnostické a hodnotící. V neposlední řadě také schopnost učitele být praktickým ochráncem a tvůrcem životního prostředí. Třetí, **osobnostní** složka ekopedagogické kompetence, je z hlediska působení na žáka pravděpodobně nejdůležitější. Jen pedagog, který má rád své žáky, je přesvědčen o důležitosti environmentální výchovy a v jeho každodenním chování je patrná jeho úcta k životnímu prostředí a osobní angažovanost, může podstatně ovlivnit hodnotové orientace žáků. Z osobnostních kompetencí je dále vyzdvihována schopnost sebereflexe, adaptace a autoregulace, která je charakterizována schopností zdokonalovat výchovný styl (především pomocí aktivní realizace změn v pedagogické činnosti a ve způsobu života). Shrnující a nejpodstatnější je **hodnotová** kompetence pedagoga, která vychází ze zvnitřnělého uvědomění si podílu jednotlivce na změně vnějšího systému. Dobrý ekopedagog by měl být schopen rozvíjet u žáků kladný vztah k přírodě i lidem. Přesněji, měl by se snažit vést je k toleranci, empatii, osobní odpovědnosti, aktivitě a probouzet jejich schopnost vnímat krásu, pravdu a dobro. (HORKÁ, 2005)

#### 1.4.2 Didaktika environmentální výchovy

Didaktika je pedagogická disciplína, která se zabývá teorií výuky a jejímž předmětem jsou cíle, obsah, didaktické prostředky, didaktické podmínky a součinnost učitele a žáka (HORKÁ, 2005). Didaktika EV je postavena především na využívání vhodných prostředků vzdělávání a výchovy, přesněji vhodných metod a forem výuky (MÁCHAL, 2007).

##### Cíle

Cíle didaktického působení by měly být vytyčovány s vědomím nadstavbových cílů, kterými jsou formování znalostí, postojů a kompetencí k jednání (ČINČERA, 2007).

V rovině získávání **znalostí**, by žáci měli porozumět základním souvislostem v biosféře, vztahům člověka a prostředí, pochopit souvislost mezi lokálními a globálními problémy a

především mít na zřeteli nenahraditelnou hodnotu přírody. Z pohledu vytváření **postojů** patří mezi cíle probuzení zájmu, přijetí zodpovědnosti, projevování kulturního vztahu ke všem složkám životního prostředí (úcta, šetrnost, preventivní obezřetnost, respekt k řádu přírody apod.) a vědomí vlastních práv a povinností. V rovině **kompetencí** jde o to, aby byl žák schopen projevit navenek své získané postoje a byl aktivně angažovaný v některé z oblastí mající souvislost s EV či přímo ochranou životního prostředí. (HORKÁ, 2007)

## Obsah

Obsah EV navazuje na vytyčené cíle. Pokud jsou cílem znalosti, je obsahem EV předávání širokého spektra vědomostí, které se týkají problematiky vztahu člověka a životního prostředí. Tento typ předkládání obsahu EV je nazýván **výchovou** ( resp. vzděláváním) **o životním prostředí**. Pokud je obsahem EV působení na citovou (afektivní) složku, díky níž žák přijme za své hodnoty a postoje korespondující s posláním EV, může být EV nazývána **výchovou pro životní prostředí**. Poslední cíl, získávání dovedností, je plněn jako **výchova prostřednictvím životního prostředí**. Její hlavní charakteristikou je zaměřenost na konkrétní zkušenost žáka, kterou získá díky přímému kontaktu s přírodou v rámci terénních pozorování, exkurzí, výletů apod. (HORKÁ, 2007)

## Metody a formy

Výuková (výchovná) **metoda** je systémem vyučovacích aktivit pedagoga a učebních snah žáků, které by měly směřovat k naplnění edukačních cílů. Metod existuje nepřeberné množství, jejichž rozdělením se zabýval především Maňák (2003). Mezi **klasické výukové metody** řadí slovní metody (rozhovor, přednáška, práce s textem, vyprávění, vysvětlování), metody názorně-demonstrační (předvádění a pozorování, instruktáž, práce s obrazem) a dovednostně-praktické metody (napodobování, vytváření dovedností, manipulování, experimentování a laborování). Dalšími skupinami jsou **aktivizující metody** (simulační, inscenační, didaktické hry, metody diskusí, metody řešení problémů) a **komplexní výukové metody** (skupinová a kooperativní výuka, frontální výuka, partnerská výuka, samostatná práce žáků, individualizovaná výuka, brainstorming, projektová výuka, otevřené učení, výuka dramatem, učení v životních situacích, televizní výuka a výuka podporovaná počítačem). (MAŇÁK, 2003)

**Formou** se rozumí vnější uspořádání podmínek vedoucí k funkční realizaci vzdělávacího procesu. Formy výuky popisují délku trvání (vyučovací hodina, blok atd.), charakter výukového prostředí (ve třídě, v přírodě, v galerii atd.) a vztah k osobnosti žáka

(hromadná nebo individuální výuka) (ŽÁK, 2012). Typickou formou EV ve škole je výukový program, exkurze nebo škola v přírodě (MÁCHAL, 1996).

Při realizaci EV je důležité klást důraz na prožitek a pracování s prostředím, tématy a problémy, která se týkají žákovy bezprostředního okolí. Podstatné je také vědět, že výchovně vzdělávací proces by měl probíhat s ohledem na individuální a věkové zvláštnosti, zájmy, citlivost a dosavadní poznatky žáka. (HORKÁ, 2005)

### **Příklady prostředků environmentální výchovy na základní škole**

Prostředek je v přeneseném smyslu slova cestou, pomocí níž dojde žák k pedagogem vytyčenému cíli. Hojně užívaný prostředek výuky, kterým je jednosměrné předávání informací v rámci tzv. frontální výuky, je však pro účely EV nedostatečný. Od počátku devadesátých let se do formálního vzdělávání šíří z neformálního vzdělávání i zahraničí metodický přístup, který je označován jako „výchova zkušeností“. Prostředků této výchovy existuje v environmentální výchově značné množství. Například **exkurze do přírody** spojená s monitoringem patří mezi ty nejdůležitější. Učitel by si ale při ní měl dát pozor na přílišné zahlcování žáků jmény rostlin a živočichů. Znalost totiž není tím potřebným cílem, mělo by jím být především poznání krásy přírody a uvědomění si faktu, že jsme její součástí. Dalším prostředkem je **využití školního pozemku** jako přírodní učebny (využití k pěstování okrasných a užitkových rostlin, chovu domácích zvířat i k prostému pozorování proměn přírody v průběhu roku). Velmi důležité jsou aktivity zaměřené na **vnímání přírody všemi smysly**, které podněcují k soustředěnému kontaktu s okolím. Běžnou součástí realizace EV je **projekce filmů** s přírodopisnou tematikou a zaměřením na ochranu přírody. Samozřejmým prostředkem je i pouhé poutavé **přednášení** o problematice životního prostředí s následnou diskuzí. Velmi podnětná je realizace **simulačních her**, ve kterých se žáci stávají součástí situací, které běžně nezažívají. Důležitým prostředkem je i přímá **praktická činnost**, která je vynaložena na zlepšení přírodních podmínek určitého místa (např. úklid odpadu, kosení cenné louky, stavění zídek apod.). Dalším prostředkem je realizace **projektů a tematických dnů**, které jsou pořádány školami se šikovnými pedagogy nebo středisky ekologické výchovy. (ČINČERA, 2007)

Environmentální výchova je na školách často uskutečňována i za pomoci různých programů, projektů či soutěží, které jsou koordinovány jinými (neškolskými) subjekty. Jedním z programů je **Ekoškola** (Eco-Schools), který je realizován v dalších 52 zemích světa a

jeho cílem je, aby žáci zlepšili prostředí ve své škole a jejím okolí a snižovali ekologický dopad školy i svého jednání na životní prostředí. Program je založen na týmové a systematické práci složené ze sedmi kroků, jejímž výsledkem je získání titulu Ekoškola. U nás jej zajišťuje Sdružení TEREZA. Toto sdružení koordinuje také mezinárodní program **GLOBE**, který je určen žákům druhého stupně a studentům středních škol. V rámci tohoto programu žáci zkoumají pomocí jednoduchých vědeckých postupů životní prostředí v okolí školy (určují půdní vlastnosti, kvalitu vod, měří čistotu ovzduší, mapují kvalitu vegetace, sledují vývoj počasí apod.). Výsledky jsou poté zasílány do celosvětové databáze a slouží vědcům k ověřování různých modelů a hypotéz. Třetí program, které už Sdružení TEREZA samo vytvořilo a jehož garantem jsou Lesy České republiky, se nazývá **Les ve škole – škola v lese**. Školy, které se do něj zapojí, získají metodické materiály a pomůcky k jeho realizaci (TEREZA, 2012).

Dalším sdružením, které koordinuje programy na celostátní úrovni, je Český svaz ochránců přírody (dále ČSOP). V rámci projektu **Živá zahrada** žáci na školním pozemku (i doma na zahradě), mapují výskyt volně žijících živočichů a snaží se uskutečňovat opatření vedoucí ke zkvalitnění podmínek jejich existence. Toto sdružení má také v Česku patronát nad celosvětovou akcí **Uklid'me svět** (Clean up the world), kterou může uspořádat ve spolupráci s ČSOP kdokoli (často školy), kdo chce pomoci přírodě ve svém okolí. Známost je i **Akce žába**. Ta může i z popudu školy probíhat všude tam, kde obojživelníkům hrozí v době rozmnožování střet s jedoucimi vozidly. ČSOP je také dlouholetým pořadatelem přírodovědno-ekologické **soutěže Zlatý list**, která se koná v místním, krajském a národním kole. (ČSOP, 2013)

Zajímavým je projekt **EVVOLUCE**, který, přestože byl na začátku roku 2012 ukončen, dosud pedagogům umožňuje zdarma čerpat z výukových balíčků. Výukové sady jsou primárně zaměřené na průřezové téma EV a dají se sehnat přímo na webových stránkách tohoto projektu (EVVOLUCE). Školy se také mohou účastnit projektu **Recyklohraní**, který je společným produktem společností zaměřených na třídění odpadů (ASEKOL, ECOBAT, ELEKTROWIN, EKOLAMP a ECO-COM). Tento projekt je postaven na možnosti získat zajímavé odměny výměnou za dodané vysbírané baterie a elektrozařízení. Podmínkou je také splnění určitých úkolů, které jsou vyhlašovány na internetových stránkách projektu (RECYKLOHRANÍ, 2013). Dalším celorepublikově působícím programem je **Tonda Obal na Cestách** od společnosti EKO-KOM, který je určen žákům základních škol. Je to zdarma poskytovaný výukový program o třídění a využití odpadu, který zprostředkuje lektor během jedné vyučovací hodiny přímo v místě školy. Poskytován je zdarma (EKO-KOM, 2013).

Velký počet škol je zapojen do programů **M.R.K.E.V.** (Metodika a realizace komplexní ekologické výchovy) a **Mrkvička** (pro MŠ), které zajišťuje Sdružení středisek ekologické výchovy Pavučina (SSEV Pavučina). Členy programu M.R.K.E.V. je v současnosti přibližně 750 základních a středních škol. Jejím záměrem je vytvářet funkční systémy školní a mimoškolní EVVO, podporovat proces vytváření školních programů EVVO a dát pedagogům návod, jak začlenit EV do výuky. Registrovaným školám jsou poskytovány metodické a informační materiály včetně časopisu pro ekogramotnost, Bedrník. (PAVUČINA, 2013)

### **Environmentální výchova realizována prostřednictvím ekologických center**

V České republice v důsledku potřeby realizace EV vznikla řada výchovně vzdělávacích subjektů, které se zaměřují na ekopedagogické služby, jenž nejsou z mnoha důvodů realizovány samotnými školami. Jsou nazývány centry ekologických aktivit, středisky ekologické výchovy nebo jednoduše ekocentry. Zpravidla je zřizují nestátní neziskové organizace, ale mohou být provozovány i obcemi. Jejich činnost se zaměřuje především na vytváření a realizaci ekologických výukových programů, ale část jejich výstupů představuje i tvorba metodických námětů a didaktických pomůcek, pořádání osvětových akcí, tvorba seminářů pro pedagogy či koordinace přírodovědně zaměřených soutěží. Jelikož však neexistuje certifikace pojmenování těchto zařízení, samotný jejich název nevypovídá o kvalitě a rozsahu poskytovaných služeb (MÁCHAL, 2007).

V současnosti je značná část nestátních neziskových organizací, které se věnují ekologické výchově, sdružena do Sdružení středisek ekologické výchovy Pavučina. Pro členy je jakousi servisní organizací, která zastupuje společné zájmy, zajišťuje společnou propagaci, podporuje rozvoj ekologické výchovy a realizuje řadu celostátních projektů. V současnosti je v této síti sdruženo 58 středisek ekologické výchovy (PAVUČINA, 2013). Všechny ekovýchovné organizace však nejsou členy této sítě. V Pavučině nejsou například všechna ekocentra patřící pod Český svaz ochránců přírody. Toto občanské sdružení je zřizuje v rámci svých základních organizací nebo regionálních sdružení. V současnosti je těchto center přibližně padesát. Tento počet je však částečně zavádějící, protože jako ekocentra jsou totiž označována i ta zařízení, která mají v popisu práce například pouze činnosti poradenské a osvětové (ČSOP, 2012).

EVP jsou většinou tvořené pro konkrétní věkovou skupinu a jsou častěji krátkodobé, trvající od jedné do několika málo hodin. Dlouhodobé výukové programy se realizují v rámci naší republiky jen ve 13 pobytových střediscích (EKOPOBYT).

## **2 Vzdělávání žáků s mentálním postižením na základní škole speciální**

### **2.1 Charakteristika pojmu mentální retardace (mentální postižení)**

Každý člověk je naprosto jedinečný a taková odlišnost mezi osobnostmi je mnohem více zřejmější mezi lidmi označovanými jako mentálně retardovaní, než mezi těmi, kteří jsou považováni za majoritu bez mentálního hendikepu. Propastnou je totiž rozdílnost osob s lehkou mentální retardací od těch, kteří ji mají těžkou či hlubokou. Tato heterogenní skupina má společný pouze určitý defekt na mentální úrovni, který se obecně projevuje odlišným vývojem psychických vlastností, zaostáváním vývoje rozumových schopností a poruchami v adaptačním chování (ŠVARCOVÁ, 2006). Mentální retardace (dále MR) jako vývojová porucha integrace psychických funkcí postihuje duševní, tělesné i sociální složky osobnosti a nejvýrazněji se projevuje v procesu učení (PIPEKOVÁ ed., 2006). V české populaci žijí s „diagnózou“ MR přibližně 3 % občanů, 80 % z tohoto množství však připadá na jedince s lehkou mentální retardací, což je 2,6 % z celkového počtu obyvatel. V současné době je patrný vzrůst počtu lidí s MR, který je dáván do souvislosti se zdokonalující se pediatrickou péčí o novorozence (ŠVARCOVÁ, 2006).

#### **2.1.1 Etiologie mentální retardace**

Projev MR je důsledkem poškození mozku či jeho nedostatečnosti. Defekt na úrovni centrální nervové soustavy se samozřejmě může objevit kdykoliv. Pokud se vyskytne před dovršením dvou let, je MR označena jako oligofrenie. Ta může být důsledkem endogenní (vnitřní) změny, která je jako genetická odchylka přítomna již po oplození. Nejčastějším příkladem je Downův syndrom, který je způsoben trizomií dvacátého prvního chromozomu. Exogenní příčina tkví v působení vnějšího nepříznivého podnětu, který se objevil v prenatálním (před porodem), perinatálním (v průběhu porodu) i raně postnatálním (po porodu) období. Za prenatální příčinu se nejčastěji považuje intoxikace gravidní ženy nebo její infekce (toxoplazmóza, zarděnky, pásový opar, kongenitální syfilis). Perinatální příčinou může být předčasný porod, přidušní dítěte u protražovaného (zdlouhavého) porodu nebo poškození hlavičky novorozence při nešetrném klešťovém porodu. Jako postnatální jsou označovány všechny případy MR, které se objevily na základě poškození CNS alespoň den po narození. Ty jsou zpravidla způsobeny úrazem, infekcí či makroskopickou lézí mozku. Pokud

se tyto příčiny objeví u do té doby zdravého jedince až po druhém roce věku, je synonymem mentální retardace demence. Ta je však nejčastěji spojena s neurodegenerativními změnami centrální nervové soustavy ve stáří (ŠVARCOVÁ 2006). Třetím typem mentálního postižení je pseudooligofrenie, která je zdánlivou MR. Ta vzniká jako důsledek nedostatečné stimulace v sociokulturně znevýhodněném prostředí a projevuje se celkovou psychosomatickou deprivací. Opožděný vývoj řeči, myšlení a schopnost sociální adaptace však lze včasnou a správnou výchovou napravit (PIPEKOVÁ ed. 2006).

### **2.1.2 Klasifikace mentální retardace**

Hloubka MR a obecně úroveň rozumových schopností se měří standardizovanými testy inteligence nebo posuzovacími škálami, které určují stupeň adaptace ve vybraném prostředí. Diagnóza také závisí na všeobecných intelektových funkcích, které určí školený diagnostik (MKN-10, 2013). Výsledkem komplexní diagnostiky je stanovení hodnoty inteligenčního kvocientu (IQ). Kvocient se vypočítá pomocí vzorce, jenž byl zaveden Williamem Sternem: 
$$IQ = (\text{mentální věk} \div \text{chronologický věk}) \times 100.$$

Ve většině zemí světa se ke klasifikaci MR používá 10. revize Mezinárodní statistické klasifikace nemocí, která byla vydána Světovou zdravotnickou organizací (PIPEKOVÁ ed., 2006). MR je popsána v rámci páté kapitoly (Poruchy duševní a poruchy chování) v podkapitole Mentální retardace, kterou lze nalézt pod kódem F 70 až F 79:

F 70 Lehká mentální retardace – IQ 50-69

F 71 Středně těžká mentální retardace – IQ 35 – 49

F 72 Těžká mentální retardace – IQ 20-34

F 73 Hluboká mentální retardace – IQ 19 a níže

F 79 Nespecifikovaná mentální retardace

Přidružené podstatné poruchy chování jsou specifikovány přidáním čísla 1 za kód diagnózy (např. F 71.1). Pokud se tyto poruchy nevyskytují, píše se za tečku 0. (MKN-10, 2013)

### **Lehká mentální retardace**

Pro děti v předškolním věku s touto diagnózou je charakteristická malá slovní zásoba, opožděný vývoj řeči a komunikativních dovedností, nedostatečná zvědavost a stereotyp ve hře. Větší problémy se však objevují v období školní docházky, kdy se projeví omezená schopnost logického myšlení, analýzy i syntézy, slabá paměť, mírná porucha pohybové koordinace, jemné a hrubé motoriky. V emocionální oblasti se může projevit impulzivnost, zvýšená sugestibilita a úzkostnost (PIPEKOVÁ ed., 2006). Pokud je člověk s MR emocionálně i sociálně vyzrálý a nachází-li se v prostředí, které neklade důraz na teoretické znalosti, může být jeho hendikep minimální. Vzdělání by proto mělo být zaměřené na rozvíjení praktických dovedností, které využijí v běžném životě (ŠVARCOVÁ, 2006). Lidé s lehkou MR se většinou vzdělávají na základní škole praktické, na něž navazují dvou- až tříleté praktické školy. Někteří jsou schopni absolvovat i odborná učiliště.

### **Středně těžká mentální retardace**

Opoždění rozvoje řeči a myšlení u lidí se středně těžkou MR přetrvává až do dospělosti. Jejich řeč je velmi jednoduchá s obsahově chudým slovníkem (někdy jsou schopni komunikovat pouze neverbálně). Často se u nich vyskytuje emocionální labilita spojená s nepřiměřenými afektivními reakcemi. Celkově omezená je jejich soběstačnost i manuální zručnost. K mentálnímu postižení může být častěji přidružená epilepsie, tělesné postižení či autismus (PIPEKOVÁ, ed. 2006). Děti se středně těžkou MR jsou povětšinou vzdělávány v ZŠS, kde si někteří osvojí základy trivia (čtení, psaní, počítání). Dále mohou pokračovat na praktické škole, ale pozdějšího samostatného života zpravidla nejsou schopni. Někteří však dokážou pod odborným dohledem vykonávat jednoduchou manuální práci (ŠVARCOVÁ, 2006).

### **Těžká mentální retardace**

Výrazné opoždění psychomotorického vývoje je patrné už u dětí předškolního věku. U většiny lidí s těžkou MR jsou přítomny značné poruchy motoriky a jiné přidružené vady, které jsou projevem celkového poškození centrálního nervového systému. Jejich řeč stagnuje na předřečové úrovni a jen vzácně používají jednotlivá slova. Z hlediska sebeobslužnosti jsou tyto lidé trvale odkázáni na pomoc druhých. Jejich časté poruchy chování se projevují sebepoškozováním, výbuchy afektů a stereotypními pohyby (VALENTA, MÜLLER 2009). Včasná a soustavná rehabilitační a výchovně-vzdělávací péče však vede k jejich celkovému

rozvoji a obecně ke zlepšení kvality života (ŠVARCOVÁ, 2006). Základní vzdělání tito lidé získávají v rehabilitačních třídách základních škol speciálních (FRANIOK, 2008).

### **Hluboká mentální retardace**

Lidé s hlubokou MR mají organické postižení centrálního nervového systému natolik závažné, že jsou zpravidla imobilní, inkontinentní, mají přidružená smyslová postižení a jsou téměř neschopní komunikovat (VALENTA, MÜLLER 2009). Tito lidé se zpravidla nedožívají vyššího věku (PIPEKOVÁ ed., 2006). Pokud to je možné, navštěvují rehabilitační třídy zřizovaných v rámci ZŠS.

## **2.3 Základní vzdělávání osob s mentální retardací v současnosti**

Současná podoba vzdělávání žáků s mentálním postižením a obecně žáků se specifickými vzdělávacími potřebami vychází z koncepčních a legislativních změn uskutečněných po roce 2005, především s přijetím nového **školského zákona** (Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělání a následnými prováděcími vyhláškami). Za osoby se speciálními vzdělávacími potřebami jsou podle tohoto zákona považováni, děti, žáci a studenti se *zdravotním postižením* (mentálním, tělesným, zrakovým, sluchovým, vadami řeči, s více vadami, autismem, vývojovými poruchami učení nebo chování), *zdravotním znevýhodněním* (zdravotním oslabením, dlouhodobě nemocní apod.) a *sociálním znevýhodněním* (z rodinného prostředí s nízkým sociálně – kulturním postavením, nařízenou ústavní nebo uloženou ochrannou výchovou, postavení azilanta) (Zákon č. 561/2004 Sb.).

Vzdělávání žáků se zdravotním postižením je uskutečňováno za pomoci podpůrných opatření, kterými se rozumí využití speciálních metod, postupů, forem a prostředků vzdělávání, kompenzačních, rehabilitačních a speciálních didaktických pomůcek, zajištění asistenta pedagoga apod. Toto vzdělání je realizováno jednou ze tří forem, kterými jsou individuální integrace (žák s postižením v běžné škole nebo škole určené pro žáky s jiným zdravotním postižením), skupinová integrace (ve třídě žáků se speciálními vzdělávacími potřebami, která je zřízena v rámci běžné školy) nebo speciální škola (Vyhláška č. 72/2005 Sb.). **Speciální školou** je v tomto smyslu obecně jakákoliv škola zřízená pro žáky se speciálními vzdělávacími potřebami. Oproti tomu je **základní škola speciální** určena žákům s mentálním postižením.

Základní školy pro žáky s mentální retardací jsou dvojího typu. Školy, které jsou primárně určené dětem a mládeži s lehkou MR a které byly dříve nazývány zvláštními školami, jsou nyní **základní školy praktické**. Školy zaměřené na výchovu a vzdělávání žáků se středně těžkou, těžkou a hlubokou mentální retardací, jenž byly dříve pomocnými školami, jsou nyní **základními školami speciálními**. Oba typy škol jsou zřizovány krajským úřadem.

## 2.4 Základní škola speciální

Do ZŠS jsou žáci přijímáni na základě doporučení speciálně pedagogického centra pro žáky s mentálním postižením, s poruchami autistického spektra a s více vadami (vyhláška č. 72/2005 Sb.). Pokud ještě není dítě po šestém roce věku duševně či tělesně připravené na plnění školní docházky, může nejdéle po školní rok, kdy dovrší osm let věku, navštěvovat přípravnou třídu, která se zřizuje v rámci většiny ZŠS. Školní docházka může v ojedinělých případech, na rozdíl od ostatních typů škol, trvat v ZŠS až do dovršení 26. roku věku (Zákon č. 561/2004 Sb.). ZŠS má jako jediný typ školy deset ročníků. První stupeň zahrnuje 1. až 6. ročník a druhý stupeň 7. až 10. ročník. (Vyhláška č. 73/2005 Sb.).

Ve většině ZŠS jsou kromě speciálních pedagogů podle potřeb přítomni i asistenti pedagoga a osobní asistenti. Asistent pedagoga je zaměstnanec školy, který zpravidla pomáhá pedagogovi při edukačním procesu ve třídě a všem potřebným žákům při přizpůsobení se školnímu prostředí (Vyhláška č. 73/2005 Sb.). Osobní asistent je pracovníkem sociálních služeb, který pomáhá konkrétnímu žákovi a není placen z rozpočtu školství (Zákon č. 108/2006 Sb.). Dalším specifikem při vzdělávání žáků na ZŠS (i obecně žáků se speciálními vzdělávacími potřebami) je vytváření individuálních vzdělávacích plánů (dále IVP). Ty obsahují cíle a postup vzdělávání v jednotlivých oblastech výuky (podle obsahu ŠVP) s ohledem na osobní možnosti žáka. IVP jsou vytvářeny týmem pedagogických pracovníků na podkladě speciálněpedagogického či lékařského vyšetření a jsou závazným dokumentem pro zajištění speciálních vzdělávacích potřeb žáka (Vyhláška č. 73/2005 Sb.).

V ZŠS se nedosahuje *základního vzdělání*, ale pouze **základů vzdělání**. Protože je tato škola určená žákům s diagnostikovanou středně těžkou (a někdy už i žákům s diagnostikovanou dolní hranicí lehké MR) až těžkou a hlubokou MR, je značný rozptyl mezi možnostmi jejich vzdělávání. RVP pro obor vzdělání základní škola speciální je proto rozdělen do dvou dílů. První je určen žákům se středně těžkou MR a druhý žákům s těžkou až hlubokou MR (RVP ZŠS, 2008). V současné době na některých ze ZŠS dobíhá vzdělávání

podle předešlých vzdělávacích programů. Mohou to být žáci 4., 5., 6. a 10. ročníků, pro které jsou osnovy dosud připravovány podle Vzdělávacího programu pomocné školy (č.j.: 24 035/97-22) nebo Rehabilitačního vzdělávacího programu pomocné školy (č.j.: 15 988/2003-24).

### **Vzdělávání žáků se středně těžkým mentálním postižením**

Cílem výchovně vzdělávacího procesu žáků se středně těžkou MR je dosažení co nejvyšší možné míry jejich samostatnosti a nezávislosti na druhých. Proto je ve škole kladen důraz na osvojení základních vědomostí, dovedností a návyků, které uplatní v praktickém životě. Základem je vypěstování návyků sebeobsluhy, osobní hygieny a rozvoj poznatků a pracovních dovedností s předměty denní potřeby. Podstatným obsahem vzdělávání je také učení trivia (FRANIOK, 2008). Třídy ZŠS může navštěvovat maximálně 14 žáků (Vyhláška č. 73/2005 Sb.).

Vzdělávání podle RVP ZŠS je rozděleno do vzdělávacích oblastí, které jsou tvořeny vzdělávacími obory. Tyto obory jsou zahrnuty do předmětů. Školy si mohou určit, zda bude vzdělávací obor zahrnut do jednoho či více předmětů. Předmět může také vzniknout jako integrovaný předmět prostřednictvím spojení obsahů několika vzdělávacích oborů. Vzdělávací oblast Jazyková komunikace je při práci s žáky se středně těžkým MP zahrnuta do vzdělávacích oborů *Řečová výchova*, *Čtení a Psaní*. Oblast Matematika a její aplikace je zastoupena oborem *Matematika*. Oblast Umění a kultura je uskutečňována prostřednictvím oborů *Hudební a Výtvarná výchova*. *Člověk a svět práce* a *Informační a komunikační technologie* jsou současně vzdělávacími oblastmi i obory. Všechny výše uvedené obory jsou realizovány ve třídách obou stupňů. Vzdělávací oblastí a současně i oborem je dále *Člověk a jeho svět* (realizován na prvním stupni), *Člověk a společnost* (na druhém stupni) a *Člověk a příroda* (na druhém stupni). Oblast *Člověk a zdraví* je na obou stupních zastoupena oborem *Tělesná výchova* a pouze na druhém stupni oborem *Výchova ke zdraví*. Hodnocení žáků v jednotlivých oborech je prováděno slovně. (RVP ZŠS, 2008)

Průřezová témata jsou povinnou součástí základního vzdělávání žáků se středně těžkým MP a musí být zařazena na prvním i druhém stupni. Nemusí však být obsažena v každém ročníku. Povinností je realizovat minimálně tři průřezová témata. Těmito tématy, z nichž si může škola vybrat, jsou jako v běžných ZŠ *Osobnostní a sociální výchova*, *Environmentální výchova*, *Výchova demokratického občana*, *Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech*, *Multikulturní výchova* a *Mediální výchova*. (RVP ZŠS, 2008)

## **Vzdělávání žáků s těžkým nebo hlubokým mentálním postižením a souběžným postižením více vadami**

Žáci s těžkou až hlubokou MR, se kterou se často pojí další souběžná postižení (kombinovaná postižení), jsou zpravidla vzděláváni v rehabilitačních třídách základních škol speciálních. Tyto třídy jsou zřizovány pro čtyři až šest žáků a výchovně vzdělávací péči v nich zajišťují až tři pedagogičtí pracovníci, z nichž jeden je asistent pedagoga (Vyhláška č. 73/2005 Sb.). Upraveny jsou i materiální podmínky výuky. Zpravidla ke třídě náleží místnost pro individuální práci s žákem a jeho relaxaci. Prostory jsou potom vybaveny vhodným nábytkem a pomůckami, které slouží k rozvíjení hybnosti žáků (PIPEKOVÁ ed., 2006).

Práce v rehabilitačních třídách je zaměřena na co nejvyšší možný rozvoj pohybových, komunikačních a sebeobslužných dovedností žáka. S osvojením trivia se u nich nepočítá. Podstatným úkolem práce s těmito žáky je vyhledání a rozvíjení jejich zájmů, které se většinou týkají výtvarné či hudební oblasti a jednoduchých pracovních dovedností (VALENTA, MÜLLER, 2009). V rehabilitačních třídách jsou často využívány netradiční a neverbální metody komunikace (ŠVARCOVÁ, 2006).

Vzdělávání žáků v rehabilitačních třídách, které je nově upravováno podle RVP, je rozděleno do osmi oborů, které jsou realizovány od prvního do desátého ročníku. V rámci vzdělávací oblasti Člověk a komunikace jsou těmito obory *Rozumová* a *Řečová výchova*, ve vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět je to *Smyslová výchova*, v oblasti Umění a kultura to jsou *Hudební* a *Výtvarná výchova*, v oblasti Člověk a zdraví to je *Pohybová výchova* a *Zdravotní tělesná* nebo *Rehabilitační tělesná výchova*, v oblasti Člověk a svět práce je vzdělávacím oborem *Pracovní výchova*. Hodnocení žáků ve všech předmětech je pouze slovní. (RVP ZŠS, 2008)

Průřezová témata nejsou ve druhém dílu RVP ZŠS vůbec zmíněna ( Díl II: Vzdělávání žáků s těžkým mentálním postižením a postižením více vadami) a nemusí být tedy s žáky rehabilitačních tříd realizována.

#### 2.4.1 Environmentální výchova jako průřezové téma na základní škole speciální

Podle prvního dílu RVP ZŠS může být EV realizována ve většině vzdělávacích oblastí. V oblasti *Člověk a jeho svět* poskytuje toto průřezové téma elementární pohled na okolní prostředí. Učí je pozorovat a vnímat důsledky chování lidí. Oblast *Člověka a příroda* klade důraz na pochopení základních přírodních zákonitostí. V oblasti *Člověk a společnost* jsou osvětlovány souvislosti mezi ekologickými, technicko-ekonomickými a sociálními jevy. Oblast *Člověk a zdraví* se zaměřuje na vysvětlení vlivu prostředí na zdraví lidí. Prostřednictvím oblasti *Informační a komunikační technologie* může být výpočetní technika zdrojem informací o ŽP. V oblasti *Člověk a svět práce* je EV realizována prostřednictvím konkrétních aktivit na pomoc ŽP. Oblast *Umění a kultura* vyzdvihuje vnímání estetických kvalit přírody. (RVP ZŠS, 2008)

Přestože neexistují publikace pojednávající o EV u žáků ZŠS, mohou být vodítkem pro realizaci této výchovy školní dokumenty, které jsou někdy umístěné na internetových stránkách těchto institucí. Možnosti konkrétní realizace EV na ZŠS je také uvedena v jednom z článků, který je umístěn na Metodickém portálu RVP.CZ. Vyplývá z něho, že cílem EV na ZŠS je v co největší míře přiblížit žákům problematiku ŽP a umožnit jim, aby si vyzkoušeli co nejvíce praktických činností, jenž se této problematiky týkají. Autorce se nejvíce osvědčila výchova a vzdělávání prožitkem, které probíhá v přirozeném prostředí a jehož prostřednictvím jsou v nejlepším případě zapojovány všechny smysly (RVP, 2011).

## **3 Environmentální výchova v Královéhradeckém kraji**

### **3.1 Stručná charakteristika Královéhradeckého kraje**

V současné době se Česká republika skládá ze čtrnácti krajů, které jsou vyššími územními samosprávnými celky (ustanoveny ústavním zákonem č. 347/1997 Sb., o vytvoření vyšších samosprávních celků) a územními jednotkami (vyhlášeny zákonem č. 36/1960 Sb., o územním členění státu). Kompetence k samosprávě mají kraje od prvního dne roku 2000 a od roku 2003 krajské úřady a obce s rozšířenou působností definitivně nahradily okresní úřady, které zůstaly pouhými územně - orientačními jednotkami. Královéhradecký kraj se skládá ze šesti okresů, kterými jsou Hradec Králové, Trutnov, Náchod, Jičín a Rychnov nad Kněžnou (WIKIPEDIE, 2013). Každý kraj je samostatně spravován krajským zastupitelstvem, radou, hejtmánem a krajským úřadem. Tyto orgány vykonávají v přenesené působnosti státní správu, jenž jim byla svěřena (Zákon č. 129/2000 Sb.).

Královéhradecký kraj se rozprostírá v severovýchodní části České republiky na rozloze 4 759 km<sup>2</sup>, což z něj činí až devátý největší kraj. S počtem přibližně 553 000 obyvatel je naším desátým nejlidnatějším krajem. V tomto regionu je poměrně velké množství krajinářsky i biologicky zajímavých míst, ta jsou ale četnější spíše při hranicích s Polskem ve východní části území. Podél hranice se rozprostírají dvě chráněnné krajinné oblasti, kterými jsou Orlické hory a Broumovsko se svými skalními městy. Severovýchodní cíp uzavírá naše nejvyšší pohoří, Krkonoše, které jsou národním parkem. CHKO Český ráj je situována v severozápadním okraji území. Chráněná území tvoří celkem více než jednu pětinu kraje. Zemědělská plocha zabírá díky Polabí 58% území a lesům patří 31% rozlohy. Královéhradecký kraj je tvořen 448 obcemi, 48 z nich statut města. (ČSÚ, 2013)

### **3.2 Environmentální výchova, vzdělávání a osvěta v Královéhradeckém kraji**

Všechny správní úřady (včetně krajů) jsou povinny podporovat EVVO vycházející z principů trvale udržitelného rozvoje. Ta je zajišťována prostřednictvím státních i nestátních organizací. Kraje v samostatné působnosti zpracovávají, koordinují a aktualizují krajské koncepce EVVO vycházející ze státního programu a podporují rozvoj environmentálního poradenství (Zákon č. 123/1998 Sb., § 13). Každý kraj má za úkol vytvořit stálou koordinační skupinu pro EVVO, která je složená ze zástupců různých sektorů na regionální úrovni. Dále je

mu uloženo, aby podporoval činnost místních Agend 21, zabezpečil komunikaci s veřejností a spolupráci se zahraničními partnery, připravoval projekty na využití státních a evropských prostředků, zabezpečil provoz krajského úřadu tak, aby byl šetrný k životnímu prostředí (STÁTNÍ PROGRAM EVVO, 2000). Plnění všech úkolů má na starosti krajský úřad a krajský koordinátor EVVO. Na krajském úřadě Královéhradeckého kraje má EVVO na plný úvazek na starost jedna pracovnice odboru životního prostředí a dále se mu částečně věnuje jedna zaměstnankyně odboru školství. Krajský koordinátor EVVO je každoročně vyhlašován po řádném výběrovém řízení. Funkci koordinátora však dosud zastává stále stejné sdružení, kterým je Středisko ekologické výchovy a etiky Rýchory – SEVER, Brontosaurus Krkonoše (dále SEV SEVER). Toto občanské sdružení v roce 2004 vytvořilo zastupitelstvem kraje schválenou a dosud platnou Koncepti EVVO v Královéhradeckém kraji.

V Koncepti je předložen ucelený návod na realizaci EVVO v Královéhradeckém kraji. Hlavním cílem, který je uveden v tomto dokumentu, je vytvoření efektivního a otevřeného systému EVVO, který se bude opírat o síť středisek ekologické výchovy a o síť ekologických informačních a poradenských středisek, o systém grantů, příspěvků a zakázek veřejné správy. Toho by se mělo dosáhnout do roku 2015 (KONCEPCE EVVO KHK, 2009). Praktická realizace této koncepce je popsána v Akčním plánu EVVO v Královéhradeckém kraji, který je střednědobým dokumentem a v současnosti je vypracován na léta 2013 až 2015. Jeho zpracováním byl opět pověřen krajský koordinátor EVVO, SEV SEVER. Součástí tohoto plánu jsou informace o plnění EVVO za uplynulé období a nastínění její další podoby (AKČNÍ PLÁN EVVO KHK, 2013) .

Z Akčního plánu vyplývá, že do roku 2012 bylo v kraji členy sítě M.R.K.E.V. 80 základních a středních škol, členy Mrkvičky 60 mateřských škol. V regionu se dále asi 25 škol zúčastnilo programu Škola pro udržitelný život a přibližně 10 programu Ekoškola. V uplynulém období (2009-2012) byla pro školní koordinátory EVVO realizována 3 specializační studia. Další semináře a kurzy určené pedagogickým pracovníkům jsou pořádána SEV SEVER a to díky projektům Environmentální vzdělávání pedagogů, SEVER školám – školy sobě, vzdělávání pro udržitelný život na školách a Škola pro udržitelný život, které byly spolufinancovány z prostředků Evropské unie. Krajský koordinátor také každoročně pořádá regionální konferenci EVVO Kapradí (pro základní a střední školy) a Kapradíčko (pro mateřské školy). Dále SEV SEVER dvakrát do roka vydává krajský informační zpravodaj EVVO, Ekoton. (AKČNÍ PLÁN EVVO KHK, 2013)

### **3.2.1 Subjekty zajišťující v Královéhradeckém kraji EVVO**

V Královéhradeckém kraji působí řada subjektů zaměřených na EVVO dětí, žáků, pedagogických pracovníků i široké veřejnosti. Díky projektu Kapka 21, který započal roku 2006 (byl financován evropským sociálním fondem a státním fondem životního prostředí), vznikla neformální síť středisek ekologické výchovy a ekologických poraden v Královéhradeckém kraji, kterou spravuje regionální koordinátor EVVO (SEV SEVER). Nabídku těchto subjektů shrnuje do propagačních katalogů a v aktuálním školním roce (2012/2013) se školy i jiní zájemci mohou dostat k těmto propagačním brožurám: Krátkodobé výukové programy pro mateřské školy, Krátkodobé výukové programy pro 1. stupeň ZŠ, Krátkodobé výukové programy pro 2. stupeň, Krátkodobé výukové programy pro střední školy, Akreditované vzdělávací akce a konzultace pro pedagogy, Pobytové výukové programy pro ŽŠ a SŠ v Krkonoších, Projekt DOTEK, Akce pro školy a veřejnost (Hradec Králové a okolí), Vzdělávací projekty pro žáky, Nabídka publikací, pomůcek a her, Síť středisek EVVO, Ekologická poradna. (SEVER, 2012)

#### **Středisko ekologické výchovy a etiky Rýchory – SEVER, Brontosaurus Krkonoše**

Toto občanské sdružení vzniklo v roce 1994 a od roku 2002 má úlohu krajského koordinátora EVVO. Je největším subjektem v regionu, který se zabývá ekologickou výchovou. Jeho pracoviště se nachází v Hradci Králové, Horním Maršově, Trutnově a jedna jeho pobočka je v Litoměřicích (Ústecký kraj). SEVER nabízí mateřským, základním i středním školám krátkodobé, a jako jediná organizace v kraji, i vícedenní pobytové výukové programy. Ty jsou zpravidla týdenní a odehrávají se na základně v krkonošském Horním Maršově. V Horním Maršově je v současnosti mimojiné budováno ekocentrum DOTEK (Dům Obnovy Tradic, Ekologie a Kultury), které vzniká přestavbou bývalé fary. (SEVER, 2012)

SEVER je jedinou organizací v kraji, která soustavně zajišťuje další vzdělávání pedagogických pracovníků v oblasti EVVO. Pro školní koordinátory EVVO připravuje dlouhodobé specializační studium (250 hodin) a pro ty, kteří jej absolvovali, dva doškolovací semináře. Koordinátoři, ostatní pedagogičtí pracovníci, ředitelé i celé školní týmy si mohou vybrat z přibližně třech desítek různých seminářů a exkurzí. V rámci své nabídky proškoluje také pracovníky veřejné správy, pořádá konference, poskytuje učební pomůcky a literaturu, pořádá osvětové a kulturní akce. Spolu s SSEV Pavučina vydává časopis Bedrník a bulletin Mrkvička. (SEVER, 2012)

### **A Rocha – křesťané v ochraně přírody**

Tato mezinárodní organizace, která vznikla na počátku osmdesátých let v Portugalsku, má od konce devadesátých let zastoupení i v České republice. Krátkodobé výukové programy jsou realizovány v místě školy (mateřské, základní i střední), ale za nedlouho by mělo být v Dobřem u Dobrušky dobudováno ekocentrum Krupárna, ve kterém se budou EVP odehrávat. (A ROCHA)

### **Centrum rozvoje Česká Skalice**

Toto občanské sdružení bylo založeno v roce 2003 s myšlenkou sdružovat dobrovolníky, kteří se chtějí zapojit do veřejného života. Za svá hlavní poslání považuje rozvoj zdravého regionu, podporu místní kultury a prosazování principů trvale udržitelného rozvoje. Pro celou škálu aktivit slouží vila Čerych, která je s přilehlou zahradou perlou české předválečné architektury. Výukové programy určené žákům mateřských, základních i středních škol jsou realizovány buď v prostorách vily a dosud budované Zážitkové zahrady, nebo po domluvě v místě školy. (CENTRUM ROZVOJE, 2013)

### **Ekocentrum Orlice**

Ekocentrum v roce 1998 založila základní organizace Českého svazu ochránců přírody Orlice, která sídlí v Hradci Králové. Samo ekologické centrum se ale nachází v Podorlickém skanzenu Krňovice, kde jsou kromě akcí pro veřejnost realizovány vzdělávací programy zaměřené na environmentální aspekty života lidí v minulosti i na aktuální problematiku ochrany životního prostředí. (EKOCENTRUM ORLICE)

### **Ekocentrum Violka**

Nejmladší z ekovýchovných občanských sdružení v kraji vzniklo v roce 2010 v Teplicích nad Metují. Díky své poloze v srdci CHKO Broumovsko jsou programy často realizovány v atraktivní krajině plné skalních měst nebo přímo v místě školy. Kromě výukových programů pro mateřské, základní a střední školy, pořádá ekocentrum exkurze a výstavy pro širokou veřejnost. (EKOCENTRUM VIOLKA, 2013)

### **INEX – SDA Kostelecké Horky**

Toto občanské sdružení vzniklo v roce 2002 jako samostatná pobočka organizace INEX – Sdružení dobrovolných aktivit. Výukové programy pro mateřské, základní a střední školy

(spolu s řadou akcí pro veřejnost) se odehrávají ve středisku ekologické výchovy Modrý dům, které se nachází v obci Kostelecké Horky. (INEX, 2010)

### **Muzeum přírody Český ráj**

Muzeum přírody sídlí v Prachově v blízkosti oficiálního vstupu do Prachovských skal. Zabývá se především EVVO dětí a mládeže, pro které vytváří krátkodobé, zpravidla devadesátiminutové, výukové programy. Mateřské, základní i střední školy mohou programy absolvovat v Prachově nebo po dohodě ve své škole.

(MUZEUM PŘÍRODY ČESKÝ RÁJ, 2013)

### **Český svaz ochránců přírody JARO Jaroměř**

Základní organizace ČSOP JARO Jaroměř vznikla v roce 1998 a je jednou z největších neziskových organizací v České republice, která se zabývá praktickou ochranou přírody. V rámci svého pozemkového spolku se stará o stovky hektarů cenných území a spravuje záchranou stanici pro handicapované živočichy v Jaroměři, která přijímá zraněná volně žijící zvířata z území téměř celého kraje. Prostory záchrané stanice s přednáškovou místností slouží také jako ekocentrum, ve kterém se odehrávají exkurze a které je přístupné při „dnech pro veřejnost“ nebo po předchozí domluvě. Výukové programy určené školám jsou zaměřené především na problematiku střetů divoce žijících zvířat s člověkem a možností vytvoření místa pro přírodu v blízkosti domova (projekt Živá zahrada). (JARO JAROMĚŘ, 2013)

## PRAKTICKÁ ČÁST

### 4 Výzkumné šetření na základních školách speciálních v Královéhradeckém kraji

#### 4.1 Cíle a metodika

Cílem praktické části práce je zjistit, jak je v nejširším slova smyslu realizována environmentální výchova na vybraných základních školách speciálních v Královéhradeckém kraji. Přesněji, jaké jsou ve škole podmínky pro její realizaci (např. přítomnost školního koordinátora EVVO, jeho další vzdělávání i vzdělávání ostatních pedagogů, materiály využitelné k realizaci EV) a jaké jsou způsoby realizace tohoto průřezového tématu (např. konkrétní aktivity připravované pro žáky ZŠS).

Metodou pro získání dat je vedení **semistrukturovaného rozhovoru** se zástupcem školy, který je osobně zainteresován nebo dobře informován v otázce EV na konkrétní ZŠS. V nejlepším případě je tímto respondentem školní koordinátor EVVO. Semistrukturovaný rozhovor je typickým zdrojem informací pro kvalitativní výzkum (STRAUSS, CORBINOVÁ, 1999). Pravý kvalitativní výzkum však nebyl realizován, protože pro účely této práce bylo navštíveno více škol, než by šlo efektivně kvalitativně analyzovat. Dalším důvodem je malé množství nahrávek rozhovorů (z důvodu ostychu respondentů či délky rozhovoru - až 1 hodina) a tedy i jejich případných doslovných prepisů, které jsou základem kvalitativního výzkumu. Přesto byl tento typ výzkumu realizovanému šetření nejbližší. Jeho výsledků se totiž nedosahuje pomocí statistických metod a v rámci výzkumu je určeno téma a základní otázky, které mohou být v průběhu podle potřeb doplňovány (STRAUSS, CORBINOVÁ, 1999). Podle Hendla (2006) je *semistrukturovaný rozhovor veden na základě předpřipraveného návodu pro prozkoumání předpokládaných témat* (HENDL, 2006).

#### 4.2 Postup a průběh šetření

Šetření se skládalo z několika fází. První, **přípravná fáze**, zahrnovala sběr a třídění teoretických poznatků o vzdělávání žáků s mentálním postižením a environmentální výchově s důrazem na její realizaci v Královéhradeckém kraji. Tyto poznatky jsou součástí teoretické části práce. V první fázi byly také definovány výzkumné otázky, které měly být zodpovězeny

v rámci šetření na vybraných základních školách speciálních v daném kraji. Hlavní výzkumná otázka zněla takto:

- Jak je na základních školách speciálních realizována environmentální výchova?

Informace o této otázce byla podávána v rámci prvního kontaktu s vybranou školou během telefonického rozhovoru se zástupcem ředitele či administrativní pracovnící školy. Další (dílčí) otázky byly připravené pro semistrukturovaný rozhovor na dané škole. Předpřipravené otázky zněly takto:

- Probíhá výuka ve všech ročnících již podle ŠVP?
- Je jedním z průřezových témat, která jsou na škole realizována, environmentální výchova?
- Je v této škole školní koordinátor EVVO, který má vystudované specializační studium (dle Standardů pro další vzdělávání pedagogických pracovníků v EVVO)?
- Účastní se koordinátor i ostatní pedagogové seminářů (školení, kurzů) zaměřených na environmentální výchovu?
- Je škola zapojena do sítě M.R.K.E.V. či do jiných projektů a programů týkajících se EV (např. Recyklohraní, Škola pro udržitelný život, Ekoškola)?
- Využívá škola nabídek ekocenter (s nabídkou výukových programů pro školy) či jiných subjektů věnujících se EVVO?
- Je škola vybavena materiály, které jsou využitelné při realizaci EV (např. pracovní listy, výuková CD, metodická literatura s náměty k EV)?
- Jakým způsobem je EV realizována s žáky se středně těžkým MP?
  - Je pro EV vyčleněn samostatný předmět či zájmový kroužek?
  - Je realizována v rámci běžné výuky či spíše prostřednictvím jednorázových akcí (projektových dnů)?
  - Jaké aktivity jsou pro žáky vytvářeny a jaké prostředky EV využíváte? (např. výlety do přírody, exkurze, práce na školním pozemku, aktivity zaměřené na vnímání přírody všemi smysly, projektové dny, EVP)
- Je EV uskutečňována i s žáky rehabilitačních tříd (s těžkým MP a souběžným postižením více vadami)?
  - Jakým způsobem je s nimi realizována?

Součástí přípravné fáze bylo také zjišťování informací z internetu o tom, kolik a jaké školy v Královéhradeckém kraji vzdělávají žáky podle RVP ZŠS (kraj zřizuje šestnáct těchto škol a tři další jsou soukromé).

Školy, na kterých probíhalo šetření byly vybrány podle několika kritérií. Prvním z nich bylo, aby byly v šetření zastoupeny školy ze všech částí Královéhradeckého kraje (konkrétně ze všech okresů). Druhým kritériem bylo, aby tyto školy byly co nejrozmanitější (souborné - státní školy, velké - malé, s převahou či menšinou žáků se středně těžkou MR). Třetí podmínka byla taková, aby byly navštíveny školy, jež dlouhodobě spolupracují se SEV SEVER a disponují tak s větší škálou aktivit zaměřených na EV. Konkrétně to je Mateřská škola, Speciální ZŠ a Praktická škola Hradec Králové a Speciální základní škola Augustina Bartoše. Tyto školy se ve spolupráci se SEV SEVER zúčastnily grantových projektů, jejichž součástí bylo i odborné metodické vedení (in verb VACKOVÁ, SEV SEVER, 2013). Telefonicky bylo kontaktováno deset škol a ve všech byla domluva osobní schůzka s pedagogickým pracovníkem, který je kompetentní podat informace o realizaci EV na dané škole.

Druhou fází šetření byl **sběr dat**. Ta byla získávána během semistrukturovaného rozhovoru se školním koordinátorem EVVO, zástupcem ředitele či ředitelem školy. Rozhovory byly uskutečněny v květnu 2013 a jejich časové rozmezí bylo přibližně od patnácti do šedesáti minut. Během rozhovoru byly pokládány dílčí otázky, které byly podle potřeby doplňovány tak, aby se získalo co nejvíce informací o činnostech, jež jsou s žáky se středně těžkým a těžkým MP realizovány. Otázky vždy nebyly pokládány v uvedeném pořadí. V některých případech učitelé začali sami popisovat průběh realizace EV na škole a potom dílčí otázky sloužily k doplnění informací. Plánované zachycení rozhovorů na nahrávací zařízení bylo uskutečněno pouze ve třech školách. Výstupem z ostatních rozhovorů byly tedy mé vlastní zápisky. Součástí sběru dat bylo v některých školách i seznámení se se ŠVP a Plánem realizace environmentální výchovy na tento školní rok.

Třetí fází bylo **zpracování dat**. Všechny během rozhovoru získané informace byly shrnuty do textů nacházející se v následující podkapitole.

### 4.3 Výsledky šetření

#### **Mateřská škola, základní škola a střední škola Daneta, s.r.o.**

Základní škola speciální je součástí Danety, centra pro zdravotně postižené v Hradci Králové. Toto centrum poskytuje v rámci odborného učiliště, mateřské, základní a praktické školy výchovu a vzdělání žákům s různým stupněm mentálního postižení. Mezi další činnosti centra patří svépomocné sdružení rodičů a přátel zdravotně postižených dětí a provoz sociálních služeb, kterými jsou chráněné bydlení, denní stacionář a služby osobní asistence. Výuka na ZŠS probíhá podle ŠVP pro obor vzdělávání základní škola speciální, který je vypracován ve dvou dílech (Cesta do světa poznání – pro žáky se středně těžkým MP a Okénko do světa poznání – pro žáky s těžkým MP a souběžným postižením více vadami).

Environmentální výchovu má na starosti školní koordinátor EVVO, který ve SEV SEVER vystudoval specializační studium. Má za sebou také několik seminářů, které jsou primárně určeny učitelkám mateřských škol, ale využijí je i pedagogové základních škol speciálních. Ostatní učitelé environmentálně zaměřené semináře a kurzy nenavštěvují. Škola je v síti M.R.K.E.V. a v blízké budoucnosti se zapojí do projektu Recyklohraní. Před několika lety získala titul Ekoškola. V současné době však o něj z důvodu vzrůstajícího počtu žáků s těžším mentálním postižením neusilují. Škola v rámci EV využívá nabídky SEV SEVER. Lektori tohoto střediska zpravidla přijedou do školy a realizují s žáky program primárně určený mateřským školám či ročníkům prvního stupně, který je přizpůsoben mentální úrovni účastníků. Žáci této školy také každoročně absolvují zážitkovou pedagogiku s lesníky Městských lesů Hradce Králové a.s. S nimi se před pár lety zúčastnili projektu Miliarda stromů pro planetu Zemi, jehož součástí bylo vysázení stromků v příměstských lesích. Několikrát navštívili záchrannou stanici pro handicapované živočichy v Jaroměři a pravidelně se účastní výtvarných soutěží vyhlašovaných ekocentrem Paleta (Pardubický kraj).

Učitelé a vychovatelé se snaží vést žáky k třídění odpadu. Ten se separuje na plasty, papír a bioodpad, který škola kompostuje. Odpad je také často využit jako materiál pro výtvarnou tvorbu. Environmentální výchově mimo jiné slouží školní pozemek, kde žáci s pomocí pedagogů pěstují bylinky a zeleninu, díky čemuž mohou pozorovat proměny vegetace a přírody obecně v průběhu roku. Na této škole mohou žáci navštěvovat zájmový kroužek Ekologická výchova a chovatelství. V rámci kroužku chodí na výlety, starají se o

školní pozemek a především o školní minizoo, ve které jsou rybičky a drobní hlodavci (osmáci, křečci).

Každoročně jsou pořádány celoškolní projektové dny (22.3. Den vody, 5.6. Den životního prostředí a 22.4. Den Země), jejichž náplň navrhuje koordinátor EVVO a třídní učitel ji upraví možnostem svých žáků. Pokud to je možné, jsou tyto dny uskutečňovány mimo školu (Den vody – výlet k soutoku Labe a Orlice, na vodní elektrárnu Hučák, k rybníku, návštěva Obřího akvária; Den ŽP – úklid v okolí školy, výlet do přírody; Den Země – návštěva ZOO, Planetární stezky kolem hvězdárny). Koordinátor EVVO má řadu materiálů, jejichž prostřednictvím mohou učitelé EV realizovat (především ze sdružení Tereza, SEV SEVER).

Se žáky se středně těžkým MP je EV realizována napříč předměty v tématech, kterými jsou například pěstování rostlin, příroda v jednotlivých ročních obdobích, domov a jeho okolí, ochrana ŽP, zvířata, co vidím cestou do školy, práce s přírodními materiály, pěstitelské práce. Jednotlivá témata jsou pedagogicky začleněna do výuky s důrazem na to, že největší váhu má ten způsob výuky, který si mohou žáci prožít nejlépe všemi smysly. EV je zařazována i do výchovy žáků s těžkým a hlubokým MP, přestože není ve ŠVP konkretizována.

### **Mateřská škola, Speciální základní škola a Praktická škola Hradec Králové**

Největší škola v krajském městě, která zprostředkovává vzdělání dětem s mentálním postižením a jejíž součástí je také speciálně pedagogické centrum, má přibližně 70 žáků navštěvující třídy základní školy speciální. Součástí ZŠS je přípravný stupeň, rehabilitační třídy a autistické třídy. Žáci celé školy již pracují podle školních vzdělávacích programů.

Environmentální výchovu celé školy zajišťuje školní koordinátorka EVVO, která má vystudované specializační studium a je i seznámena s oběma dokumenty. Vzdělání získala ve SEV SEVER a dosud využívá jeho nabídek vzdělávacích seminářů. Škola je zapojena do sítě M.R.K.E.V. a díky koordinátorce je ve škole realizováno široké spektrum aktivit v rámci EV.

Protože řada žáků této školy (především ZŠ praktické) pochází ze sociálně slabšího prostředí a nedisponují potřebným množstvím finančních prostředků, napsala paní koordinátorka několik grantových projektů, díky nimž získala peníze na uskutečnění aktivit spjatých s EV. Finance škola získala z prostředků Královéhradeckého kraje. V rámci projektu Za prameny řek do Královéhradeckého kraje se žáci dostali k pramenům řek Labe a Metuje. Grantový projekt Zpěv Země škole a jejím žákům umožnil navštívit zoologickou zahradu ve Dvoře Králové, zúčastnit se výukových programů SEV SEVER a zakoupit zvuková pexesa a

výuková CD. Projekt Z ptací perspektivy byl realizován spolu se základní organizací ČSOP JARO Jaroměř. Do záchrané stanice pro handicapované živočichy, kterou tato organizace spravuje, se dostaly dva plné autobusy žáků. Dále žáci v rámci projektu vyvěsili v hradecké přírodní památce Na Plachtě ptací budky a vybudovali zimoviště pro obojživelníky a plazy. Další grantový projekt se jmenoval Environmentální výchova na speciální škole a byl realizován spolu se SEV SEVER. Díky němu se uskutečnil projektový den, během něhož byla pro žáky připravena řada stanovišť s environmentální tematikou. Peníze na EV škola nedávno získala i od společnosti Veolia. Z darů sponzorů byl zorganizován výlet do ZOO Praha.

Koordinátorka EVVO zprostředkovává exkurze, jejichž cílem byla např. čistírna odpadních vod a vodojem v Hradci Králové, NAPOS (společnost zabývající se zpracováním vytríděného odpadu), elektrárna Dlouhé stráně či skanzen v Krňovicích. Žáci navštívili také expozici společnosti ČEZ o zdrojích energie ve vodní elektrárně Hučák a výstavu Predátoři ptací říše v hradeckém Východočeském muzeu, jejíž součástí byla přednáška ornitologa. Škola hojně využívá nabídky subjektů věnujících se realizaci EV. Především je to SEV SEVER nabízející ekologické výukové programy. Dalším subjektem je STUŽ, Sdružení pro trvale udržitelný život, který ve škole zdarma realizoval přednášky týkající se vody, Afriky a včelařství. Žáci se často účastní lesní pedagogiky, kterou připravují Městské lesy Hradec Králové a.s.

Výše uvedené aktivity byly vytvářeny pro ZŠ praktickou i ZŠ speciální. Konkrétně pouze s žáky ZŠS byl několikrát realizován EVP SEV SEVER, který lektorka adekvátně upravila. Zpravidla jsou vybrány programy pro mateřské školy, které nepočítají s výraznější teoretickou přípravou. Žáci ZŠS se účastní i programů připravených v rámci lesní pedagogiky. Nedávno byl ve škole uskutečněn celodenní projekt pro speciální třídy, který měl název Naše planeta Země. Do běžné každodenní výuky však EV zařazená není. Třídy ZŠS mají ale díky častým výletům na okraj Hradce Králové větší možnost kontaktu s přírodou, než žáci tříd ZŠ praktické. Žáci rehabilitačních tříd se kvůli svému přidruženému tělesnému handicapu environmentálně zaměřených akcí účastní v menší míře.

Školní koordinátorka má množství materiálů s tematikou přírody a její ochrany, které si mohou učitelé půjčit do výuky. Velká část pochází z nabídky ekologických organizací (SEV SEVER, Sdružení TEREZA). Ve škole funguje Ekologický kroužek, který je však primárně žákům ZŠ praktické.

## **Základní škola Dobruška, Opočenská**

Tato škola se skládá ze ZŠ praktické a ZŠ speciální. ZŠS navštěvuje ve dvou třídách 12 žáků, kteří jsou již všichni vzděláváni podle ŠVP. Jedna z těchto tříd je rehabilitační.

Environmentální výchova na této škole realizována je a působí v ní i koordinátorka EVVO. Tato pedagožka nemá vystudované specializační studium a ani to po ní není požadováno. Jak uvedla, byla pouze na jediném semináři, který měl spojitost s EV (ve SEV SEVER). Seminář mající spojitost s EV navštívila naposledy před několika lety.

Každý rok vypracovává Plán EV, který se týká obecných aktivit v rámci celé školy. Jsou v něm všeobecné informace o tom, že se bude pokračovat ve třídění odpadu, bude se šetřit energií a vodou, žáci se budou starat o své záhonky na školním pozemku, budou se účastnit každoročního úklidu určené lokality na Den Země, který je materiálně podpořen dobušským městským úřadem, budou jezdit na exkurze, účastnit se soutěží vyhlašovaných Svazem zahrádkářů, Lesy ČR a CHKO Orlické hory, zájem o přírodu u nich bude prohlubován také prostřednictvím filmů, besed a vytvářených nástěnek, budou pečovat o rostliny a paní učitelky vytvářet projektové dny.

Tento školní rok byly uskutečněny dva celoškolní projektové dny. Jeden, který měl název Volně žijící zvířata a péče o ně, sestával z aktivit, mezi něž patřilo např. poznávání srsti hmatem, vyplňování pracovních listů a malování výkresů. Druhý projektový den se nazýval podle místa uskutečnění, Bysterské doly. V údolí na úpatí Orlických hor děti plnily nejrůznější úkoly vztažené na přírodu konkrétního místa, což byla práce především pro žáky ZŠ praktické a ti ze ZŠ speciální byli alespoň přítomni. V rámci loňského projektového dne Ptáci školu navštívil lektor ze sdružení A-Rocha, který prostřednictvím výukového programu představil tuto třídu obratlovců. Jiné výukové programy dosud žáci neabsolvovali. Škola je zapojena do projektu Recyklohraní a mezi pomůcky, jenž jsou učitelům k dispozici se řadí především knihy a filmy o přírodě. Z ekologických středisek materiály nemají. EV není na škole realizována prostřednictvím samostatného předmětu či kroužku.

EV je s žáky ZŠS realizována napříč výukou, ale ve ŠVP nejsou charakterizovány konkrétní předměty a činnosti, kterými bude EV uskutečňována. Podle slov jedné z pedagožek, která vyučuje žáky se středně těžkou i těžkou MR, je to především přímý kontakt s přírodou. Kdykoliv je hezky, chodí s žáky do blízkého parku a nedalekého lesa, kde na podzim sbírají houby. V přírodě jsou jim vštěpována pravidla správného chování

k rostlinám, živočichům a životnímu prostředí obecně. Vztah k přírodě je u nich budován především prostřednictvím smyslových vjemů (ohmatávání přírodnin, používání čichu a poslouchání zvuků zvířat). Žáci ZŠS se podle možností účastní všech aktivit a činností uskutečňovaných v rámci EV (úklid odpadu na Den Země - tento rok lokalita kolem Zlatého potoka, projektové dny).

### **Základní škola speciální, Jaroměř, Palackého 142**

Součástí této školy je internát (8 dětí) a dětský domov (34 dětí), který je určen dětem s mentálním postižením, jimž byla nařízena ústavní výchova. Pouze čtyři z žáků, kteří školu navštěvují, bydlí celý týden se svojí rodinou. ZŠS se skládá ze šesti tříd, z nichž dvě jsou tzv. rehabilitační. Ve škole se nevzdělává pouze na základě RVP. Žáci čtvrtých tříd jsou dosud vzdělávání podle Vzdělávacího programu pomocné školy a Rehabilitačního vzdělávacího programu pomocné školy. Ostatní třídy již pracují podle ŠVP (Cesta do života pro žáky se středně těžkým MP a Cesta k samostatnosti pro žáky s těžkým MP a souběžným postižením více vadami).

Koordinátorka EVVO, která na této škole působí, nemá vystudované specializační studium a ani kurzy či semináře týkající se EV z důvodu finanční situace školy téměř nenavštěvuje. Škola není zapojena do sítě M.R.K.E.V. ani jiných ekovýchovných programů. Nabídky ekologických center škola příliš nevyužívá. Navštěvují pravidelně pouze místní záchranou stanici pro hendikepované živočichy. Učitelé mají k dispozici dostatek materiálů sloužících k EV (výukové programy na PC, přírodovědné dokumenty na DVD, publikace o přírodě), publikace a příručky přímo vydané některými ekologickými středisky ale škola nemá. EV není součástí samostatného předmětu.

Každý rok je EV realizována v rámci jednoho tématu, ke kterému lze uskutečnit řadu činností. Tento školní rok se všichni učitelé snaží do výuky zařadit téma Strom. V rámci něho se žáci seznamují s různými druhy stromů, jejich dřevem a jeho využitím. Součástí jsou i vycházky do lesa a seznámení se s tím, co se v něm nesmí dělat. Poučení o zakázaných činnostech v přírodě jim je vštěpováno prostřednictvím piktogramů, kde jsou situace zobrazené. Téma strom je využito ve výtvarné výchově (např. výroba lesních skřítek, strom vytvořený z přírodních materiálů, strom v průběhu roku) či v tělesné výchově (pohybová dramatizace rostoucího stromu a stromu ve větru). Pro děti, které mají nařízenou ústavní výchovu, je dvakrát do roka pořádána týdenní škola v přírodě. Kontakt s přírodou je ale samozřejmý i při výuce během roku. Pro žáky se často pořádají výlety do blízkého okolí,

kteře jsou v sezoně spojené se sběrem hub. V rámci EV je kladen důraz na třídění odpadu (žáci se učí rozlišovat materiály), šetření energiemi a vodou. Každoročně se škola účastní projektu Za město krásnější, který je iniciová městem Jaroměř a jehož cílem je úklid vybrané lokality. S žáky rehabilitačních tříd je EV realizována především přímým pobytem v přírodě v rámci vycházek.

### **Základní škola praktická a speciální, Nový Bydžov**

Škola zahrnuje ZŠ praktickou a ZŠ speciální, které je tvořena pouze jednou třídou. Oba typy škol již vzdělávají podle ŠVP.

Environmentální výchova je jedním z realizovaných průřezových témat a ve škole působí koordinátor EVVO. Specializační studium dosud vystudované nemá a vzdělávací seminář mající souvislost s EV absolvoval před několika lety. EV je spíše než zařazováním do jednotlivých předmětů, realizována v rámci celoškolních aktivit, které jsou uskutečňované jako jednorázové akce. Ve třídách je zavedeno třídění odpadu. Dlouholetou tradicí je v této škole výroba ptačích budek, které jsou následně vyvěšovány v okolí města. Každoročně je pořádán Den Země. V tomto i v rocích předešlých byly na Den Země s žáky likvidovány černé skládky na území města Nový Bydžov. Součástí akce bylo i seznámení se s funkcí a činností místního sběrného dvora. Několikrát školu navštívil lektor programu Tonda Obal na cestách, který žáky v průběhu jedné hodiny žáky seznámil s tříděním odpadu. Separace odpadu je také hlavním tématem po několik let konané osvětové akce zaměřené na školní mládež a pořádané místním městským úřadem. Výukové materiály sloužící jako podpora EV školní koordinátor EVVO nemá. Škola není zapojena do sítě M.R.K.E.V. ani jiného projektu či programu souvisejícího s EV. Žáci ZŠS se zapojují podle svých možností do všech celoškolních aktivit

### **Speciální základní škola, Chlumec nad Cidlinou**

Škola v současné době sestává ze šesti tříd, ve kterých je vzděláváno na základě RVP ZŠ praktické. Z přibližně šedesáti žáků jsou pouze čtyři žáky ZŠS. Tři z nich jsou vzděláváni podle ŠVP a jeden žák čtvrtého ročníku je dosud vyučován podle Vzdělávacího programu pomocné školy.

Tato škola nemá koordinátora EVVO. Škola nemá vypracovaný plán EV a toto průřezové téma není cíleně zapojováno do výuky. Jedna z pedagožek navštívila seminář projektu EVVOLUCE, ale jejich materiály ve výuce příliš využívány nejsou. Tato škola není zapojena do žádného z projektů mající vztah k EV. Ale pravidelně jsou Na Den Země pro žáky připravovány aktivity týkající se třídění odpadu. Ve škole je kladen důraz na separaci plastů, které jsou ukládány do velké nádoby získané od městského úřadu. Jednou školu navštívil lektor programu Tonda Obal na cestách. Pro žáky ZŠS však nejsou vytvářeny specifické aktivity mající spojitost s průřezovým tématem EV.

### **Základní škola a praktická škola Rychnov nad kněžnou, Kolowratská 485**

Tato škola v současnosti zahrnuje ZŠ při zdravotnickém zařízení (Oblastní nemocnice v Rychnově nad Kněžnou), ZŠ praktickou, ZŠ speciální, praktickou školu jednoletou a praktickou školu dvouletou. ZŠS navštěvuje přibližně 35 žáků. Dvě třídy jsou zřízené pro děti s autismem, jedna pro žáky se středně těžkou MR a jedna pro žáky s těžkou MR. Na ZŠS jsou podle ŠVP vzdělávání žáci 1., 2., 3., 7., 8. a 9. ročníků

Ve škole působí koordinátorka EVVO, která nemá vystudované specializační studium. Několika seminářů ve SEV SEVER se ale zúčastnila (ostatní pedagogové semináře zaměřené na EV neabsolvuji). Je každoroční účastnicí Kapradí, krajské konference o ekologické výchově. Tato koordinátorka je zřízena pro celou školu, ale environmentální výchově se věnuje pouze na základní škole praktické, kde organizuje projektové dny (Den Země), výlety a exkurze. Škola je zapojena do sítě M.R.K.E.V. Nabídky ekologických center škola nevyužívá. Jednou však školu navštívil lektor programu Tonda Obal na cestách.

Environmentální výchova je na základní škole speciální realizována ve školním projektu Země, voda, vzduch jako arteterapie a muzikoterapie. Děti se s přírodou seznamují prostřednictvím intenzivního smyslového prožitku. V arteterapii to je výtvarná činnost s přírodními materiály, do které je zapojen hmat, čich a zrak. V muzikoterapii se využívá reprodukce zvuků přírody i výroba hudebních nástrojů z materiálů nalezených v přírodě. Zvuková stimulace je doporučena především žákům s těžkou MR. Spojitost s EV má také výuka, které je na celé ZŠS silně propojena s cyklem ročních období. Ve výuce a výchově je kladen důraz na to, aby měli žáci povědomí o okolním světě a všímali si změn, které v přírodě nastávají. Žáci ZŠS se dosud nezúčastnili ekologického výukového programu, ale častým prostředkem EV je uskutečňování výletů do blízké přírody.

V rehabilitačních třídách je EV součástí smyslové a rozumové výchovy. EV je realizována se všemi žáky, přestože 4., 5., 6. a 10. ročník se dosud vzdělává podle starého programu (Vzdělávací program pomocné školy, Rehabilitační vzdělávací program pomocné školy).

### **Základní škola, Hostinné, Sluneční 377**

Tato škola zahrnuje ZŠ speciální i ZŠ praktickou. ŽŠS navštěvuje přibližně dvacet žáků, z nichž přibližně polovina navštěvuje rehabilitační třídy. Všichni jsou vzděláváni podle ŠVP s názvem Místo na Slunci.

Na této základní škole EV realizována je a působí zde koordinátorka EVVO. Specializační studium vystudované nemá, zúčastnila se ale dvou seminářů, jenž jí přinesly cenné zkušenosti. V rámci kurzu Hurá ven, který byl financován Evropskou unií, získala řadu metodických materiálů. Škola není zapojena do sítě M.R.K.E.V. ani jiného environmentálního projektu. V posledních letech se žáci neúčastnili EVP. Příčinou je především vzdálenost od center zajišťujících EV a fakt, že v každé třídě ŽŠS je maximálně šest dětí, ale nabízených programů se musí zúčastnit minimálně dvojnásobek tohoto počtu. Jednou školu navštívil pracovník Krkonošského národního parku, který dětem přednášel o přírodě hor. V samostatném předmětu ani zájmovém kroužku EV nefiguruje.

Koordinátorka začátkem školního roku vytváří Program EVVO, ve kterém jsou popsány významnější aktivity uskutečňované v rámci EV. Jsou to především exkurze a výlety, které jsou podle možností s žáky realizovány co nejčastěji. Letos byli žáci ŽŠS na návštěvě v muzeu ve Dvoře Králové nad Labem, kde byla instalována interaktivní výstava o odpadech a jejich třídění. Část žáků se podívala do skalního města v Adršpachu a především, se všemi se často pořádají vycházky do blízkého okolí Hostinného. Cílem je například místní Mravenčí naučná stezka. Další významnou aktivitou je pořádání projektových dnů. Tento rok se uskutečnil projekt Mandaly, jehož součástí byla i environmentální tematika. Například v jedné dramatizaci se část žáků proměnila ve stromy, které byly obaleny spoustou odpadů. Na pomoc jim přišli skřítky (ostatní žáci), kteří z nich odpad odstranili a vytrídili. Další projektové dny zpravidla kopírují významná data. Na Den Země děti uklízejí okolí školy, na První jarní den učitelé pro žáky pořádají výlety a Den stromů v loňském roce ve škole oslavili tematickou výtvarnou tvorbou. Mezi další aktivity, které jsou s žáky ŽŠS realizovány v průběhu celého roku, patří především práce na školním pozemku (hrabání listí, okopávání záhonů) a třídění

odpadu (papíru a PET lahví). Tuto zimu měli žáci ZŠS se svými učiteli na starost malého ježka, který by bez pomoci nepřežil. V péči o něj se po týdnu střídaly jednotlivé třídy.

Žáci s těžkým mentálním postižením nejsou zahrnuti do Programu EVVO, prvky EV obsahuje smyslová výchova, kde se na elementární bázi hmatem, zrakem a čichem děti seznamují s různými přírodními materiály.

### **Základní škola, Jičín, Soudná 12**

Tato škola zahrnuje základní školu praktickou i základní školu speciální, kterou navštěvuje 29 žáků. Jedna třída je rehabilitační. Žáci všech ročníků jsou již vzdělávání podle ŠVP.

Environmentální výchova na škole realizována je a působí v ní i koordinátorka EVVO. Přestože nemá vystudované specializační studium, snaží se navštěvovat školení a semináře, která mají s EV souvislost (většinou ve SEV SEVER). Ostatní učitelé se podobných seminářů zpravidla neúčastní. Škola je zapojena do projektu Recyklohraní. Učitelé několikrát využili nabídky Muzea přírody Český ráj, kde i žáci ZŠS absolvovali ekologický výukový program. Tito žáci se zúčastnili také programu Tonda Obal na cestách. EV je na škole realizována v rámci jednorázových akcí i jako součást výuky. Samostatný předmět či kroužek zaměřený na EV nemají. Prostředkem EV jsou často výlety do okolí a práce na škoním pozemku, kde se žáci starají o rostliny. Škola pořádá projektové dny na mezinárodní Den Země, Den květů a Den ptactva. Několikrát do roka se konají tzv. prožitková odpoledne s environmentální tematikou. Tento rok během nich žáci vytvářeli výrobky z recyklovaného materiálu a před Vánoci vánoční strom pro zvířátka. Zajímavostí je tzv. ekoslužba, která je zavedena v každé třídě a zodpovídá za vyhazování plastových lahví do žlutého boxu umístěného na společné chodbě. Další aktivitou školy je pořádání soutěže ve sběru plastových kelímků a víček od PET lahví. Častými výherci jsou žáci z rehabilitační třídy, což je prý především zásluhou jejich rodičů. U dětí z rehabilitační třídy je EV realizována prostřednictvím výletů do okolí a smyslovým vnímáním přírodních materiálů.

### **Speciální základní škola Augustina Bartoše, Úpice**

Tato škola zahrnuje ZŠ praktickou, která má sídlo v Úpici, a ZŠ speciální, která je v Červeném Kostelci. Základní škola speciální je složena ze třech tříd, z nichž dvě jsou rehabilitační. Všichni žáci jsou vzdělávání podle ŠVP.

Na škole je přítomna školní koordinátorka EVVO, která má vystudované specializační studium zajišťované SEV SEVER.

Tato škola byla společně s dalšími devíti školami v kraji vybrána pro systematické vzdělávání pedagogických týmů v rámci projektu Environmentální vzdělávání pedagogů (financován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky), který byl koordinován SEV SEVER a trval necelé tři roky. Koordinátor i ostatní pedagogové získali díky seminářům a konzultacím teoretické i praktické zkušenosti pro realizaci EV s žáky se speciálními vzdělávacími potřebami. Na základě absolvování dvoudenního semináře Voda, byl ve školním roce 2010/2011 uskutečněn celoroční projekt Cesty vody. V rámci projektu byla s žáky realizována řada činností (např. školní výlet k prameni Labe, vycházky podél Úpy, sběr vzorků vody z různých zdrojů a jejich porovnávání, Igelitiáda – úklid břehů řeky Úpy, výtvarné činnosti na téma Cesty vody, návštěva ) a škola získala sadu využitelnou k výuce u vody (obsahuje Klíč k určování vodních bezobratlých živočichů, krabičovou lupu, sítko, pinzetu). Na základě dalšího dvoudenního semináře byl o rok později (2011/2012) vytvořen celoroční projekt Strom. V rámci něho žáci navštívili Lesnickou školu Trutnov, kde pro ně byly v místním arboretu přichystány aktivity s charakterem lesní pedagogiky. Dále byla v průběhu roku vytvářena Kniha stromů (každá třída měla „svůj“ strom, který žáci během celého roku pozorovali, sbírali jeho listy a plody, dělali frotáž kůry, fotografovali ho), na jeden měsíc zapůjčena putovní výstava o stromech z Centra rozvoje České Skalice a například během zimy byly pořádány vycházky do lesa ke krmelci.

V tomto školním roce je realizován celoroční projekt Ekosystémy, během něhož jsou uskutečňovány aktivity související prostředím lesa, louky, pole a rybníka. Školní koordinátorka EVVO podala několik žádostí o granty, z nichž byl získán jeden na vytvoření Areálu ekologické výchovy u školy v Úpici a jeden určený na nákup metodické literatury pomůcek k realizaci EV (např. Krabice plná jehličí, Lesní čarování). Škola tak disponuje poměrně širokým spektrem materiálů určených EV (dále např. videokazety s dokumenty o přírodě, CD s hlasy zvířat).

Škola je zapojena do sítě M.R.K.E.V., projektu Recyklohraní a Les ve škole, škola v lese. Dlouhodobě spolupracuje především se SEV SEVER, Centrem rozvoje České Skalice, Krkonošským národním parkem a Střední lesnickou školou Trutnov. Každoročně jsou pro žáky pořádány projektové dny (Den stromů, Den Země, Den vody).

Žáci základní školy speciální se zúčastnili EVP o půdních živočiších, který je určen primárně matěřským školám (ve škole realizovala jej uskutečnila lektorka SEV SEVER). Tito žáci také absolvovali výukový program společnosti EKO-KOM (Tonda Obal) a každoročně je

navštěvuje sokolník se svými dravci. EV realizují především prostřednictvím přímého kontaktu s přírodou během vycházek do blízkého lesa či práce na školní zahradě (např. hrabání trávy). Důraz je kladen také na rozpoznávání materiálů, které se dají vytrždit.

Učitelé EV zařazují do výuky na základě Ročního realizačního plánu EVVO, který je vytvářen školní koordinátorkou EVVO pro ZŠ praktickou i ZŠ speciální dohromady. V tomto plánu jsou rozepsány aktivity, které se s žáky dají uskutečnit během konkrétních měsíců v roce (např. září – péče o školní zahradu, návštěva chovatelské výstavy; říjen – sběr kaštanů, projektový Den stromů; prosinec – výroba a instalace krmítek apod.).

Žáci rehabilitačních tříd nejsou zahrnuti v plánu EVVO, ale přesto se podle možností účastní co největšího spektra aktivit.

#### **4.4 Shrnutí poznatků z šetření**

Cílem šetření bylo především podchytit nejrůznější způsoby realizace EV s žáky se středně těžkým (případně těžkým) mentálním postižením a souběžně zjistit, jaké jsou ve škole podmínky pro realizaci tohoto průřezového tématu.

Ze zhodnocení rozhovorů a následných zpráv umístěných v předchozí kapitole vyplynulo, že všechny z navštívených škol určitým způsobem zahrnují EV do výuky a většina z nich má EV ukotvenou ve svých školních vzdělávacích programech. Přestože se na čtyřech z dotazovaných škol ještě žáci všech ročníků nevzdělávají podle ŠVP, jsou samozřejmě i s nimi realizovány společné aktivity v rámci EV. Na devíti školách z deseti je přítomen školní koordinátor EVVO. Tři z těchto koordinátorů mají vystudované specializační studium (přesněji Studium k výkonu specializačních činností – specializovaná činnost v oblasti environmentální výchovy). Téměř všichni pedagogové během rozhovoru uvedli, že mají zájem o absolvování seminářů či kurzů, které jim přinesou nové zkušenosti. Neúčastní se jich ale často (jednou za rok i za několik let). Semináře jsou zpravidla poskytovány SEV SEVER, který má v nabídce akreditované vzdělávací akce určené pro práci s dětmi různých věkových kategorií. Učitelé, kteří nejsou koordinátory, se ve většině škol v tomto oboru v rámci kurzů nevzdělávají.

Čtyři z uvedených škol jsou součástí sítě M.R.K.E.V. a tři jsou zapojeny do projektu Recyklohraní. Jedna ze škol je také přihlášena do programu Les ve škole, škola v lese.

Výukové programy byly v současné době realizovány téměř na všech školách. Především to byl program Tonda Obal na Cestách, jehož lektor i opakovaně navštívil pět z uvedených škol. EVP jsou v tomto kraji vytvářeny především SEV SEVER, který je adekvátně upravené zprostředkoval žákům třech škol. Jedna ze škol spolupracuje s Centrem rozvoje České Skalice, jednu navštívil lektor organizace A-Rocha s programem o ptácích a další v rámci projektu uspořádala návštěvu záchranné stanice patřící JARO Jaroměř. Dalšími zmíněnými subjekty, které realizují EVP či přednášky, byl např. Podorlický skanzen Krňovice, Muzeum přírody Český ráj, KRNAP a Městské lesy Hradec Králové a.s., které se zabývají lesní pedagogikou. Jako součást EV některých škol navštěvována muzeí a expozic (muzeum ve Dvoře Králové nad Labem, Východočeské muzeum v Hradci Králové, expozice ČEZ u vodní elektrárny Hučák s interaktivní výstavou o obnovitelných zdrojích energie), výstav drobného zvířectva pořádané Českým svazem chovatelů. Dále to je ZOO ve Dvoře Králové nad Labem či stanice pro hendikepované živočichy v Jaroměři.

Otázka, zda má škola materiály, které využije při EV, byla ve většině škol zodpovězena kladně. Zpravidla jsou jimi knihy o přírodě, filmy s přírodovědnou tematikou či nahrávky zvuků přírody a zvířat. Zástupci čtyř škol uvedli, že mají přímo publikace, metodické příručky a pomůcky pocházející z některých českých ekologických středisek.

Otázka o způsobech realizace EV s žáky se středně těžkým mentálním postižením byla nejobsáhlejší. Tato výchova s žáky není uskutečňována prostřednictvím jednoho předmětu, ale prolíná se celou výukou. Na dvou školách je žákům nabízen kroužek s přírodovědnou tematikou (v jedné ze škol je ale především určen žákům ZŠ praktické). Školní koordinátor EVVO zpravidla každým rokem vytváří Školní plán EVVO (nebo Roční plán EVVO či pouze Plán EVVO), ve kterém mohou být informace o tom, jaké činnosti spjaté s EV se budou odehrávat v konkrétním období či v průběhu celého roku. Při šetření byly uváděny tyto činnosti a prostředky EV, které jsou využívány při práci s žáky se středně těžkým MP:

- výlety do přírody
- exkurze ( do muzeí s výstavami o přírodě, do zookoutků apod.)
- sběr rostlin, hub a kaštanů

- praktická činnost zaměřená na pomoc ŽP (úklid v okolí školy, podél potoka, vytváření příbytků pro živočichy)
- práce na školní zahradě (starost o rostliny, běžná údržba pozemku)
- realizace adekvátně přizpůsobeného EVP a přednášky
- starost o rostlinu nebo živočicha
- výtvarná tvorba za použití přírodního materiálu
- dramatizace
- terénní výuka

Poslední pokladaná otázka se týkala realizace EV s žáky navštěvující rehabilitační třídy. U žáků s těžkým stupněm mentálního postižení nejsou průřezová témata realizována, přesto určité činnosti s těmito žáky obsahují prvky EV. Například známý prostředek této výchovy, vnímání přírody všemi smysly, je jedním z těch, který s nimi lze uskutečnit.

## ZÁVĚR

Bakalářská práce je složena z teoretické části, jejímž cílem bylo uvést rámec pro vytyčené téma (Environmentální výchova na základních školách speciálních v Královéhradeckém kraji), a části praktické, jejímž účelem bylo zjistit podrobnosti o realizaci environmentální výchovy na vybraných školách v Královéhradeckém kraji, které vyučují podle programů pro základní školu speciální.

Jednotlivé cíle práce byly shrnuty do dílčích oblastí. První teoreticky zpracovanou oblastí byla environmentální výchova jako celek. V rámci kapitoly byl popsán historický vývoj a současný stav EV. Dále byla zpracována EV jako průřezové téma v základním vzdělávání s důrazem na její didaktiku a charakterizování celostátních programů a projektů, do nichž se mohou školy zapojit. Druhá oblast byla zaměřena na popsání charakteristik žáků s mentálním postižením a jejich vzdělávání na základní škole speciální. Ve třetí dílčí oblasti byla pozornost věnována Královéhradeckému kraji a EVVO na jeho území. Praktická část práce byla zahrnuta do čtvrté oblasti, kterou bylo výzkumné šetření na vybraných základních školách speciálních v určeném kraji. Metodou semistrukturovaného rozhovoru byly získány informace o tom, jak školy konkrétně realizují EV a jaké pro to mají podmínky.

Otázka z úvodu práce, zda je na ZŠS jako jedno z průřezových témat realizována EV, byla na základě šetření na vybraných školách zodpovězena kladně. Tato výchova se s ohledem na mentální hendikep žáků povětšinou realizuje prostřednictvím přímého kontaktu s přírodou a činnostmi v ní, což odpovídá všeobecně nejdůležitějšímu metodickému přístupu k EV, tedy výchově zkušeností.

## Seznam použitých zdrojů

### Tištěné zdroje

BARTOŠ, M. K environmentálnímu vzdělávání, výchově a osvětě. In: ASSENZA, D. *Environmentální výchova*. 5. díl. 1. vyd. Olomouc: A & M Publishing, 2007. 144 s. ISBN 978-80-903654-4-5.

CORBINOVÁ, J., STRAUSS, A. *Základy kvalitativního výzkumu: Postupy a techniky zakotvené teorie*. Boskovice: nakladatelství Albert, 1999. 202 s. ISBN 80-85834-60-x.

ČERNÁ, M. a kol. *Přehled zajištění environmentální osvěty, vzdělávání a výchovy v zemích evropské unie a v některých dalších zemích světa*. 1. vyd. Praha: MŽP ČR, 1999. 55s.

ČINČERA, J. *Environmentální výchova: od cílu k prostředkům*. 1. vyd. Brno: Paido, 2007. 116 s. ISBN 978-80-7315-147-8.

FRANIOK, P. *Vzdělávání osob s mentálním postižením*. 3. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2008. 144 s. ISBN 978-80-7368-622-2.

HORKÁ, H. *Ekologická dimenze výchovy ve škole 21. století*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2005. 158 s. ISBN 80-210-3750-4.

KOUKOLÍK, F., 1994 cit. podle STREJČKOVÁ, E. (ed.). *Děti, aby byly a žily*. 1. vyd. Praha: MŽP, 2005. . ISBN 80-7212-382-3

KYSUČAN, J. *Psychopedi: Teorie výchovy mentálně retardovaných*. Olomouc: UP, 1990. ISBN 80-7042-247-5.

MÁCHAL, A. *Špetka dobromysli: kapitoly z praktické ekologické výchovy*. 1. vyd. Brno: EkoCentrum Brno, 1996. 153 s. ISBN 80-901668-6-5.

MÁCHAL, A. *Průvodce praktickou ekologickou výchovou*. 1. vyd. Brno: Rezekvítek, 2007. 205 s. ISBN 80-902954-0-1.

MAŇÁK, J., ŠVEC, V. *Výukové metody*. 1.vyd. Brno: Paido, 2003. 219s. ISBN 80-7315-039-5.

MORKES, F. František Morkes. In: STREJČKOVÁ, E. (ed.) *Děti, aby byly a žily*. 1. vyd. Praha: MŽP, 2005. s. 83 – 85. ISBN 80-7212-382-3.

PIPEKOVÁ, J. (ed.). *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. 2. vyd. Brno: Paido, 2006. 404 s. ISBN 80-7315-120-0.

STIBRAL, K. *Proč je příroda krásná? Estetické vnímání přírody v novověku*. 1. vyd. Praha: Dokořán, 2005. 202 s. ISBN 80-7363-008-7.

ŠVARCOVÁ, I. *Mentální retardace: vzdělávání, výchova, sociální péče*. 3. vyd. Praha: Portál, 2006. 200 s. ISBN 80-7367-060-7.

VALENTA, M., MÜLLER, O. *Psychopedie: teoretické základy a metodika*. 4. vyd. Praha: Parta, 2009. 386 s. ISBN 978-80-7320-137-1.

## **Elektronické zdroje**

*Akční plán EVVO v Královéhradeckém kraji na léta 2013-2015* [online]. 2013.

[cit.15.4.2013]. Dostupné z: <http://www.kr-kralovehradecky.cz/assets/rozvoj-kraje/rozvojove-dokumenty/schvalene-koncepcce/Akcni-plan-EVVO-2013-2015.pdf>

*Akční plán státního programu EVVO v České republice na léta 2010-2012 s výhledem do roku 2015* [online]. 2009. [cit.25.3.2013]. Dostupné z:

[http://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/akcni\\_plan\\_evvo\\_2010/\\$FILE/OEV-Akcni\\_plan\\_EVVO\\_2010\\_2012-20100406.pdf](http://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/akcni_plan_evvo_2010/$FILE/OEV-Akcni_plan_EVVO_2010_2012-20100406.pdf)

A ROCHA. *A Rocha – křesťané v ochraně přírody* [online]. [cit. 11.2.2013]. Dostupné z: <http://www.arocha.org/cz-cs/index.html>

CENTRUM ROZVOJE ČESKÁ SKALICE. *Kdo jsme* [online]. 2013 [cit. 11.2.2013]. Dostupné z: <http://www.centrumrozvoje.eu/centrum-rozvoje-ceska-skalice/historie/>

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Stručná charakteristika kraje* [online]. 2013 [cit.11.2.2013]. Dostupné z: [http://www.czso.cz/xh/redakce.nsf/i/strucna\\_charakteristika\\_kraje](http://www.czso.cz/xh/redakce.nsf/i/strucna_charakteristika_kraje)

ČSOP. *Ekologická výchova* [online]. 2013 [cit. 13.5.2013]. Dostupné z: [http://www.csop.cz/index.php?cis\\_menu=1&m1\\_id=1004&m\\_id\\_old=1000](http://www.csop.cz/index.php?cis_menu=1&m1_id=1004&m_id_old=1000)

EKOCENTRUM ORLICE. [online]. [cit. 11.2.2013]. Dostupné z: <http://www.krnovice.cz/programy-pro-skoly.html>

EKOCENTRUM VIOLKA. *Úvod* [online]. 2013 [cit. 11.2.2013]. Dostupné z: <http://www.ekocentrumviolka.estranky.cz/clanky/ekologicke-vyukove-programy.html>

EKO-KOM. *Tonda Obal na cestách* [online]. 2013 [cit.15.5.2013]. Dostupné z: <http://www.ekokom.cz/cz/ostatni/o-spolecnosti/nase-projekty/tonda-obal-na-cestach>

EKOPOBYT. *Přehled středisek* [online]. 2013 [cit. 13.5.2013]. Dostupné z: <http://www.ekopobyt.cz/prehled-stredisek>

EVVOLUCE. *Projekt EVVOLUCE* [online]. 2013 [cit. 13.5.2013]. Dostupné z: <http://www.evvoluce.cz/projekt-evvoluce/projekt-evvoluce.php>

INEX. *Pobočka Kostelecké Horky* [online]. 2009 [cit. 11.2.2013]. Dostupné z: [http://www.inexsda.cz/cs/o\\_nas/Pobocky/horky](http://www.inexsda.cz/cs/o_nas/Pobocky/horky)

JARO JAROMĚŘ. *O nás* [online]. 2013 [cit. 11.2.2013]. Dostupné z: <http://www.jarojaromer.cz/>

HENDL, J. Kvalitativní výzkum v pedagogice. In: *Současné metodologické přístupy a strategie pedagogického výzkumu: Sborník anotací 14. konference České asociace pedagogického výzkumu pořádané Katedrou pedagogiky Fakulty pedagogické ZČU v Plzni ve dnech 5. – 7. září 2006* [online]. 2006 [cit. 14.2.2013]. Dostupné z: <http://www.ftvs.cuni.cz/hendl/metodologie/kvalvyzkpedhendl.pdf>

HORKÁ, H. *Environmentální výchova jako průřezové téma* [online]. 2007 [cit.12.4. 2013]. Dostupné z: <http://svp.muni.cz/dokumenty.php?klic=2.12.5>.

*Koncepce EVVO v Královéhradeckém kraji* [online]. 2009 [cit.23.2. 2013]. Dostupné z: <http://www.kr-kralovehradecky.cz/cz/rozvoj-kraje/rozvojove-dokumenty/schvalene-koncepce/koncepce-environmentalniho-vzdelavani--vychovy-a-osvety-evvo-v-kralovehradeckem-kraji-30605/>

*Metodický pokyn MŠMT k zajištění environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty* [online]. Praha, 2008. [cit.24.3.2013]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/metodicky-pokyn-msmt-k-zajisteni-environmentalniho>

MNK-10. *Poruchy duševní a poruchy chování* [online]. 2013 [cit. 24.4.2013]. Dostupné z: <http://www.uzis.cz/cz/mkn/index.html>

MUZEUM PŘÍRODY ČESKÝ RÁJ. [online]. [cit. 11.2.2013]. Dostupné z: [http://www.mpcr.cz/engine.php?group=diskuze&akt\\_page=1](http://www.mpcr.cz/engine.php?group=diskuze&akt_page=1)

*Národní program rozvoje vzdělávání v České republice: Bílá kniha* [online]. Praha: Ústav pro informace ve vzdělávání, Tauris, 2001. ISBN 80-211-0372-8 [cit.25.3.2013]. Dostupné z: <http://aplikace.msmt.cz/pdf/bilakniha.pdf>

PASTOROVÁ, M. (ed.). *Doporučené očekávané výstupy: Metodická podpora pro výuku průřezových témat v základních školách* [online]. 1. vyd. Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 2011. ISBN 978-80-87 000-76-2. [cit.12.4.2013]. Dostupné z: <http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2011/07/DOV-ZV1.pdf>

PAVUČINA. *Pro školy* [online]. 2013 [cit. 13.5.2013]. Dostupné z: <http://www.pavucina-sev.cz/?idm=3>

PRŮŘEZOVÁ TÉMATA. *Metodika výuky* [online]. 2013 [cit. 13.5.2013]. Dostupné z: <http://www.prurezovatemata.cz/Metodikavyuky.aspx>

RECYKLOHRANÍ. *Pravidla projektu* [online]. 2013 [cit. 13.5.2013]. Dostupné z: <http://www.recyklohrani.cz/cs/documents/conditions/>

*Rámcový vzdělávací program pro obor vzdělání základní škola speciální* [online]. Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 2008. 110 s.[cit.20.4.2013]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolskareforma/ramcove-vzdelavaci-programy>

*Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání* [online]. Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 2007. 126 s. [cit.18.3.2013]. Dostupné z: [http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVPZV\\_2007-07.pdf](http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVPZV_2007-07.pdf)

RVP. *Environmentální výchova na základní škole speciální* [online]. 2011 [cit. 10.6.2013]. Dostupné z: <http://clanky.rvp.cz/clanek/o/s/10219/ENVIRONMENTALNI-VYCHOVA-NA-ZAKLADNI-SKOLE-SPECIALNI.html/>

SEVER. *Katalogy 2012/2013* [online]. 2012 [cit. 8.2.2013]. Dostupné z: <http://sever.ekologickavychova.cz/ke-stazeni/katalogy-20122013/>.

SEVER. *Kdo jsme* [online]. 2012 [cit. 11.2.2013]. Dostupné z: <http://sever.ekologickavychova.cz/>

*Standardy pro další vzdělávání pedagogických pracovníků v EVVO podle vyhlášky MŠMT č. 317/2005 Sb., o dalším vzdělávání pedagogických pracovníků* [online]. [cit.18.3.2013]. Dostupné z: <http://aplikace.msmt.cz/HTM/JKStandarddvzdelavanipedpracvEVVOnovy.htm>

*Státní program environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty* [online]. Česko: 2000. [cit.25.3.2013]. Dostupné z: [http://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/strategicke\\_dokumenty\\_evvo\\_cr/\\$FILE/OEV-OVO\\_SP%20EVVO-20081105.pdf](http://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/strategicke_dokumenty_evvo_cr/$FILE/OEV-OVO_SP%20EVVO-20081105.pdf)

TEREZA. *Program Ekoškola* [online]. 2012 [cit. 13.5.2013]. Dostupné z: <http://www.ekoskola.cz/>

TEREZA. *Mezinárodní program Globe* [online]. 2012 [cit. 13.5.2013]. Dostupné z: <http://globe.terezanet.cz/program-globe.html>

TEREZA. *Program Les ve Škole* [online]. 2012 [cit. 13.5.2013]. Dostupné z: <http://lesveskole.terezanet.cz/o-programu-les-ve-skole.html>

WIKIPEDIE. *Královéhradecký kraj* [online]. 2012 [cit. 11.2.2013]. Dostupné z: [http://cs.wikipedia.org/wiki/Kr%C3%A1lov%C3%A9hradeck%C3%BD\\_kraj](http://cs.wikipedia.org/wiki/Kr%C3%A1lov%C3%A9hradeck%C3%BD_kraj)

ŽÁK, V. *Metody a formy výuky. Hospitační arch* [online]. 1. vyd. Praha: Národní ústav pro vzdělávání, 2012. 27 s. ISBN 978-80-87063-61-3. [cit. 18.4.2013]. Dostupné z: [http://www.nuov.cz/uploads/AE/evaluacni\\_nastroje/11\\_Metody\\_a\\_formy\\_vyuky.pdf](http://www.nuov.cz/uploads/AE/evaluacni_nastroje/11_Metody_a_formy_vyuky.pdf)

### **Legislativní předpisy**

Zákon č. 123/1998 Sb., o právu na informace o životním prostředí, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 129/2000 Sb., o krajích, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů

Vyhláška č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů

Vyhláška č. 73/2005 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných, ve znění pozdějších předpisů

## Seznam zkratek

ČSOP – Český svaz ochránců přírody

ČSÚ – Český statistický úřad

EV – environmentální výchova / ekologická výchova

EVP – ekologický výukový program

EVVO – environmentální výchova, vzdělávání a osvěta

CHKO – chráněná krajinná oblast

KRNAP – Krkonošský národní park

MP – mentální postižení

MR – mentální retardace

M.R.K.E.V. – Metodika realizace komplexní ekologické výchovy

MŠMT – Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy

MŽP – Ministerstvo životního prostředí

RVP – Rámcový vzdělávací program

RVP ZŠS – Rámcový vzdělávací program pro obor vzdělání základní škola speciální

SEV SEVER – Středisko ekologické výchovy a etiky Rýchory – SEVER, Brontosaurus  
Krkonoše

ZŠ – základní škola

ZŠS – základní škola speciální

ŽP – životní prostředí

## ANOTACE

|                          |                           |
|--------------------------|---------------------------|
| <b>Jméno a příjmení:</b> | Michaela Černá            |
| <b>Katedra:</b>          | Biologie                  |
| <b>Vedoucí práce:</b>    | Mgr. Monika Morris, Ph.D. |
| <b>Rok obhajoby:</b>     | 2013                      |

|                                    |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                       |
|------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>Název práce:</b>                | Environmentální výchova na základních školách speciálních v Královéhradeckém kraji                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                    |
| <b>Název v angličtině:</b>         | Environmental education in special primary schools in Hradec Králové region                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                           |
| <b>Anotace práce:</b>              | Bakalářská práce je zaměřena na uspořádání teoretických poznatků o vzdělávání žáků na základních školách speciálních, environmentální výchově a její realizaci v Královéhradeckém kraji. Praktická část zahrnuje šetření na konkrétních základních školách speciálních v daném kraji. Výsledkem jsou informace o způsobech a podmínkách realizace environmentální výchovy u žáků s mentální retardací.                                                                |
| <b>Klíčová slova:</b>              | environmentální výchova, základní škola speciální, Královéhradecký kraj, ekocentrum, mentální retardace, školní koordinátor environmentální výchovy, vzdělávání a osvěty                                                                                                                                                                                                                                                                                              |
| <b>Anotace v angličtině:</b>       | The Bachelor Degree Thesis focuses on the organisation of theoretical knowledge about the education of pupils at special elementary schools, the environmental education and its realisation in the region of Hradec Kralove. The practical part includes a survey at concrete special elementary schools in the region in question. The result is the information on ways and conditions of the realisation of environmental education for mentally retarded pupils. |
| <b>Klíčová slova v angličtině:</b> | environmental education, special school (elementary school for pupils with medium heavy and heavy mental retardation), the region of Hradec Kralove, eco-centre, mental retardation,                                                                                                                                                                                                                                                                                  |

|                                |                                                                                              |
|--------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------|
|                                | school coordinator of the environmental education, education in general and public education |
| <b>Přílohy vázané v práci:</b> |                                                                                              |
| <b>Rozsah práce:</b>           | 57 stran                                                                                     |
| <b>Jazyk práce:</b>            | český                                                                                        |